

ZITTING VAN DEN 15^{DEN} JUNIJ.

Bladz. 1.

70STE ZITTING.

ZITTING VAN ZATURDAG 15 JUNIJ.

Goedkeuring der notulen. — Veranderingen in het wetsontwerp tot regeling van het kiesrecht en de benoeming van afgevaardigden ter Eerste en Tweede Kamer gebragt. — Vervolg en slot der beraadslagingen over dat ontwerp van wet; aanneming van hetzelfde.

De vergadering wordt des voormiddags ten tien ure door den Voorzitter, den heer van *Goltstein*, geopend.

Er zijn 66 leden tegenwoordig, te weten de heeren: Heemskerk, Verweij Mejan, Wintgens, van Hoëvell, van Eck, Wichers, van Naamen, Dirks, van Voorst, Anemaet, Leclercq, van Doorn, Schiffer, Duijmaer van Twist, van Walchren, Sloet tot Oldhuis, de Lom de Berg, Ter Bruggen Hugenholtz, Bots, Groen van Prinsterer, de Monchy, de Moraaz, Reinders, Zylker, Lotsy, Dommer van Poldersveldt, Poortman, van Dam van Isselt, Luyben, Slicher van Domburg, Wijnaendts, Bachiene, Hengst, Mutsaers, Fokker, Boxman, Dullert, Scheltinga Winterberg, Costerus, Westerhoff, van Randwijck, van der Linden, de Man, Godefroi, Jaspers, L. D. Storm, Engelen, Storm van 's Gravesande, van Heemstra, Boreel van Hogelanden, van Nispen van Sevenaer, Donker Curtius, van Heiden Reinestein, van Hall, Schooneveld, de Fremery, van Hasselt, van der Heijde, de Villers de Pité, van Rijckevorsell, van Zuijnen van Nyevelt, Meeussen, Backer, Borret, van Heloma en de Voorzitter.

De heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Justitie, van Binnenlandsche Zaken, van Marine, van Financien en van Oorlog wonen de vergadering bij.

De notulen van het verhandelde in de vorige zitting, van den 14den Junij jl., worden gelezen en goedgekeurd.

Is ingekomen eene missive van den heer Minister van Binnenlandsche Zaken, ten geleide van eenige veranderingen, welke als gevolg der aanneming van het amendement van den heer van Nispen van Sevenaer in het wetsontwerp tot regeling van het kiesrecht enz. moeten gebragt worden.

Wordt besloten deze missive voor kennisgeving aan te nemen en het daarbij behorende stuk te doen drukken en aan de leden ronddeelen.

Aan de orde is de voortzetting der beraadslaging over het wetsontwerp tot regeling van het kiesrecht en tot benoeming van afgevaardigden ter Eerste en Tweede Kamer.

De artt. 115 tot en met 118 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De beraadslagingen worden geopend over artikel 119.

Op dat artikel heeft de heer *Groen van Prinsterer* het navolgend amendement voorgesteld, hetwelk gedrukt aan de leden is rondgedeeld, namelijk om, in plaats van art. 119 (thans 118) te stellen:

„De aftreding van de leden der beide Kamers heeft plaats met den 3den Maandag in September.”

Dit amendement wordt, als door een genoegzaam getal leden ondersteund, in beraadslaging gebragt.

De heer *Groen van Prinsterer*: Het is, Mijne Heeren, eene gewigtige, moeilijke en teedere vraag, waarover dit amendement loopt. Ik wensch bij de ontwikkeling drie punten te behandelen: vooreerst de ontbinding der Kamer, ten andere het stilzwijgen van het Gouvernement ten opzichte van dit punt, ten derde het verband van dit zwijgen tot het amendement, hetgeen,

buitendien reeds wenschelijk, dien ten gevolge noodzakelijk wordt.

1. Het punt eener eventuele ontbinding van de Kamer werd met eenige uitvoerigheid behandeld in de afdeelingen. Doch heb ik het recht daarover te spreken? Geldt het hier niet een Koninklijk praerogatief?

Velen zijn nu zeer naauwgezet omtrent de regten der Kroon; dit wensch ik ook te zijn, maar te gelijk najverig op de regten der Kamer, waarvan de handhaving van belang is ook voor de Kroon. Hoe, men zou niet mogen spreken over de ontbinding van de Kamer, omdat het geldt een Koninklijk praerogatief? Dit argument zou ons ver brengen; want wanneer wij over geen der punten opgenoemd in de zesde afdeeling der Grondwet: „Van de magt des Konings”, en die behooren tot het praerogatief der Kroon, onze denkbeelden en wenschen, op zoodanige wijze als in het verslag over het ontwerp der kieswet wordt gezegd, in het midden mogen brengen, dan zal de werkring der Kamer meer beperkt worden, dan met de Grondwet of met de bedoeling van iemand onzer overeenkomt. Niemand zal ons het recht betwisten, om ons naderhand, wanneer geen gebruik van het praerogatief gemaakt is, te beklagen en te zeggen, dat dit had behooren te zijn geschied; en is dan niet een waar-schuwen, als het nog tijd is, beter dan bitter beklag, als het te laat is?

Ik heb nog een denkbeeld aan de Kamer te onderwerpen. Wanneer men ons betwist over het praerogatief der Kroon zelfs op die wijze te spreken, doodt men eigenlijk alle discussie. Niet alleen de Kroon heeft een praerogatief, in zeker opzigt ook de Kamer, en elke discussie heeft ten doel of de Kroon of de Kamer te bewegen om al of niet gebruik te maken van het recht dat eene der twee redenerende partijen bezit. De poging om elkander niet te dwingen, maar te overtuigen, is de inhoud der discussie, de ziel van het gemeen overleg. Welke zijn de bezwaren tegen eene ontbinding? Ik lees ze enkel in het verslag der Kamer. Het eerste is: het zoude *ongrondwettig* zijn; het tweede het zou *tijdverlies* veroorzaken.

„Wat hier alles afdoet”, lezen wij in het verslag (bladz. 26), en wat meer moet gelden dan in andere rijken gevolgd constitutionele beginselen, is, dat onze Grondwet geene ontbinding der Tweede Kamer, na het vaststellen der kieswet, op het oog heeft gehad. Dit bleek uit het 6de der additioneële artikelen dier Grondwet.”

In het 6de der additioneële artikelen der Grondwet wordt bepaald: „dat de eerste aftreding van de helft der leden van de Tweede Kamer met den derden Maandag in September 1850 zal plaats hebben”.

Eerste opmerking. Indien dat argument doorgaat, mag ook de *Eerste Kamer* niet ontbonden worden. Toch gis ik, dat bij de Regering het voornemen bestaat om de Eerste Kamer te ontbinden, opdat zij niet gedeeltelijk gekozen zij volgens het voorloopig kies-reglement en gedeeltelijk door de Provinciale Staten. Indien het argument geldt voor de Tweede Kamer, geldt het ook voor de Eerste, en omgekeerd.

Tweede opmerking. Welke is de zin der bepaling van art. 6? De kieswet kon, zegt men, ligtelijk verworpen worden, en opdat ook in dit geval de helft der bij het voorloopig kies-reglement gekozen Kamer zou aftreden, is de bepaling in het 6de additioneële artikel gebragt. Dit acht ik niet juist, en waarom niet? Omdat aan het slot van dat art. 6 staat: „volgens een rooster, te regelen door de wet, in art. 5, no. 1, vermeld.” Dat is door de kieswet. Er kan dus niets anders bedoeld zijn dan de Kamer, die volgens de nieuwe kieswet gekozen is. Nu houde men in het oog, dat, toen dit artikel gemaakt werd, het de tijd der illusien was. Het maken eener kieswet zou zeer gemakkelijk zijn. Voor het eerste jaar had men aan kies-, provinciale- en gemeentewet niet genoeg. De mogelijkheid voorzag men, dat ook nog de wetten op de verantwoordelijkheid der Ministers, de nieuwe regterlijke inrigting, het onderwijs en armbestuur, en het recht tot vereeniging zouden worden voorgesteld. „In allen gevalle niet later dan in de tweede zitting”; terwijl in het derde jaar ook de overzeesche bezittingen zouden zijn georganiseerd. De kieswet zou zeker in 1849 tot stand komen. Maar dan was het zeer natuurlijk dat de helft van de leden der nieuwe Kamer met September 1850 zou moeten aftreden. Dat artikel is dus een *corollarium* der rigtige uitvoering van art. 5. En nu zal ik mij veroorloven aan de Kamer te vragen: van waar die angstvalligheid ten opzichte van art. 6, en tevens een volslagen gebrek aan naauwgezetheid ten aanzien der bepaling waarvan dit artikel een uitvoeisel is.

Wij kunnen nu wel voorzien, dat de rigtige uitvoering van het

additionnele art. 5 onmogelijk is. Ik heb mij reeds meermalen veroorloofd, de aandacht der Kamer op dit punt te vestigen, maar het heeft mij niet mogen gelukken. Ook de aandacht van het Ministerie zou ik gaarne bij de verantwoordelijkheid van het Bewind en van de Kamer, om uitvoering aan dat artikel te geven, hebben bepaald: de Kamer heeft het niet gewild. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft zeer te regt den 16den Mei 1849, toen hij nog geen Minister was, doen opmerken dat in art. 5 voordragen van wets-ontwerpen beteekent: voordragen tijdig genoeg om vóór den afloop de zitting het ontwerp, na rijp beraad, tot wet te verheffen. Het blijkt dus dat men die rigtige uitvoering van het 5de artikel, waarvan art. 6 een gevolg is, onmogelijk heeft gemaakt.

Nu kom ik tot het tweede bezwaar. Een aanmerkelijk *tijdverlies* zou uit de ontbinding voortspruiten; een tijdverlies allermeest onder de bestaande omstandigheden te betreuren, nu de wetgeving voortdurend met gewichtige en veelomvattende werkzaamheden als overladen zal blijven. Dat is eene bedenking die van groote activiteit getuigenis draagt. Doch het onmogelijke moet niet van de Kamer worden gevegd; geen onophoudelijk doorwerken, zonder zich eenige rust te mogen gunnen.

Is dat een ernstig argument, Mijne Heeren? Wij hebben nu voor ons liggen de provinciale wet, de wetten op de scheepvaart-regten, de wet op de *enquête*. Kan de Kamer zich voorstellen, dat, als wij deze gewichtige onderwerpen behoorlijk zullen hebben afgehandeld, wij voortdurend kunnen blijven werken tot aan de maand September, ten einde te voldoen aan de rigtige tenuitvoerlegging van het 5de der additionnele artikelen? Is dat mogelijk? Is dat denkbaar? Wetten, als die op het onderwijs, het armwezen, de regterlijke organisatie, zijn niet vatbaar om op eene behoorlijke wijze, in een korten termijn te worden behandeld. Een van beide: of de voordragten, indien zij inkomen, zullen, als een voorwerp van latere zorg, ter zijde worden gelegd; of de behandeling en aanneming zal doorgedreven worden met eene voortvarendheid en met een spoed, waarmede zelfs hetgeen wij bij de kieswet hebben aanschouwd, nauwelijks vergelijkbaar zal zijn.

De bezwaren tegen de ontbinding vervallen, de redenen daarvoor in het verslag ontwikkeld, blijven, en nu is de vraag, zal er eene ontbinding van de Kamer plaats hebben of niet? De Regering heeft zich daarover niet uitgelaten, en dat brengt mij tot het tweede punt: het stilzwijgen van het Gouvernement.

2. Mijne Heeren! Toen ik sprak over het t edere van de zaak, had ik ook dit gedeelte van mijne voordragt op het oog: het stilzwijgen, het volledige stilzwijgen van het Gouvernement, niettegenstaande dat punt in het verslag der Kamer, ten gevolge van het verlangen van een aantal leden, met uitvoerigheid is ontwikkeld geworden. Ik meen bovendien hier de gelegenheid te hebben, om terug te komen op een punt, hetwelk ik niet geheel onaangeroerd mag laten: het stilzwijgen, ook in deze discussie, door het Gouvernement in acht genomen omtrent al wat te gelijk de kieswet en de algemeene aangelegenheden van het Vaderland betreft. Ik zal geen hard woord gebruiken. Ook de Minister zeide dit niet te zullen doen. Een ernstig woord wel. De Minister heeft gezegd zich wel te kunnen voorstellen, dat een zwak betoog sterke kleuren noodig had, om die zwakte te bedekken; deze uitdrukking zou ik hard kunnen noemen; ofschoon zij de perken niet te buiten gaat van hetgeen in de parlementaire discussie vergund is. Ik zal er enkel dit op antwoorden, dat in redeneringen somtijds eene kleur opgemerkt wordt, die blanketsel zou kunnen worden genoemd; maar dat er ook eene kleur is, die, bij vastheid van overtuiging, warmte van gevoel openbaart; vooral wanneer onderwerpen ter sprake komen, die met de dierbaarste belangen van het Vaderland in verband staan. Ik zal nu niet spreken in 't algemeen over de geheimzinnigheid van het Ministerie, sedert zijn optreding tot op den huidigen dag, omtrent de beginselen, die als rigtsnoer door het Gouvernement worden gevolgd. Ik heb hooren beweren dat door dit zwijgen de Minister den naam van staatsman verbeurt; zoo ik hiervan overtuigd ware, ik zou over dit zonderlinge zwijgen minder ongerust zijn. Nu vrees ik één van beide: of het behoort tot het systema van transitie, of het leidt tot de routine van het vorige Gouvernement, die, naar ik meen, thans door iedereen afgekeurd wordt; namelijk om zich te bepalen bij het administreren, bij het organiseren, bij het maken van wetten, zonder zich ooit uit te laten omtrent de *questions de principes*. Aldus zouden op nieuw én het Gouvernement én de Kamer dien invloed verliezen, dien zij op de natie moet uitoefenen. Hier voorzeker geldt het: » *Quid vanae sine moribus leges proficiunt?* » Wat zullen de wetten u

baten, wanneer gij het zedelijk overwigt op het volk niet verkrijgt of behoudt?

Ik zal niet met uitvoerigheid terugkomen op hetgeen plaats heeft gehad in de zitting van den 16den Junij, toen ik ophelderingen omtrent eenige punten heb gevraagd. Ik wensch slechts te doen uitkomen waarover eigenlijk ik mij beklaag: want, in zeker opzigt, heb ik reden om over het zwijgen van het Minister zeer tevreden te zijn.

Over drie punten sprak ik. Eerst, *de souvereiniteit van het Huis van Oranje*. Zich ten dien opzigte eindelijk te verklaren, kwam nu althans, naar veler oordeel, te pas. Maar nu is door het zwijgen van den Minister deze zaak eigenlijk verveend, en het kan opwegen tegen hetgeen bij eene vorige gelegenheid op dit punt gezegd was.

Ten tweede heb ik gevraagd of deze wet is voorgedragen door het Ministerie of door den Minister. Ook op dit punt verkreeg ik geen antwoord. Dus moet ik aannemen dat, volgens den gewonen regel van het constitutionnele staatsregt, het ontwerp eene voordragt is van het Kabinet; dat inzonderheid de Minister van Justitie, en de Minister van Buitenlandsche Zaken zich daarvoor verantwoordelijk stellen; dat zij deze wet, die door sommigen als zoo gevaarlijk voor het Vaderland beschouwd wordt, uit overtuiging en met zekere geestvervoering, toen zij gezamenlijk besproken is, hebben ondersteund? Ten derde wees ik op het verband tusschen de vroeger openbaar gemaakte beginselen van den Minister en de leer der volks-souvereiniteit. In het zwijgen desaangaande zullen velen, naar ik acht, geen bewijs zien, dat ik in mijne bezorgdheid ongelijk heb. Doch waarover is het dan dat ik mij beklaag? Als een lid van de Kamer, een vertegenwoordiger van het Volk dergelijke punten met ernst en uitvoerigheid behandelt, dan moet de Minister, dunkt mij, zoo hij verlangt de zaak te laten rusten, ten minste verklaren dat hij niet antwoorden kan of mag, of wil; maar te doen als of de Minister het gesprokene ganschelijk niet gehoord had, dit strijdt, naar ik acht, tegen den aard van het gemeen overleg en zelfs van die parlementaire convenances waarop door ons allen prijs gesteld wordt. Daarom heeft dit zwijgen en ook het zwijgen op art. 49 in de memorie van beantwoording bij velen, geloof ik, een niet zeer aangename indruk gemaakt.

3. Thans moet ik nog toonen hoe, ten gevolge van dit zwijgen, het amendement, buitendien reeds wenschelijk, noodzakelijk wordt.

Mijn voorstel is *wenschelijk*, omdat tegen de ontbinding groote zwarigheden bestaan. Éene reden slechts zou er bij mij wezen om de ontbinding te verlangen; namelijk (ik spreek er slechts even van; want de Kamer wil er niet van hooren) wanneer zij met art. 198 in verband kon worden gebragt. Hiertoe zie ik geen kans; maar nu zou ik, al verklaarde het Gouvernement de Kamer te willen ontbinden, de aanneming van het amendement verkieslijk achten. Het is beter voor alle eventualiteiten dat er steeds tot bijeenroeping van de Staten-Generaal mogelijkheid zij. Maar het Gouvernement zwijgt. Nu wordt het amendement *noodzakelijk*. Er moet een waarborg zijn tegen de samenstelling der aanstaande Kamer op eene wijze, die reeds nu algemeene afkeuring ontmoet. Ik wijs op de argumenten in het Verslag. Niet ligt zou in een constitutionneel Rijk, na eene dergelijke verandering der kieswet, de vertegenwoordiging blijven bestaan. Het zoude eene zeldzame anomalie zijn; voeg hierbij de twee categorieën der aftredende en der overblijvende helft; de verandering en dooreenmenging der districten. Eindelijk nog iets; het zal niet ontbreken aan leden, die, om zoodanige samenstelling, zooveel in hen is, te beletten, en uit naauwgezetheit jegens de kiezers, hun ontslag zullen nemen. Reeds één voorbeeld hebben wij in deze discussie gehad, en wil men een tweede, dat ben ik zelf; misschien zou niemand meer dan ik reden hebben om zijne positie als exceptionneel te beschouwen. Ook vermoed ik dat mijne verklaring door enkelen, althans bij den eersten indruk, zal afgekeurd worden. Waart gij dan reeds vergeten met hoeveel moeite men u in de Kamer gebragt heeft; in één district, na herstemming op herstemming? Ook gold het hier uw belang niet, maar het belang van eene der minderheden, van wier regt op vertegenwoordiging ook gij zelf een verdediger geweest zijt. Gij zelf hebt het gezegde van den heer Borret herhaald, en geroemd, dat het regt der minderheden ook ten behoeve van het geheele Vaderland moet worden gehandhaafd. Ik weet het, ik erken het, ik beaam het. Maar er is iets in het hart, iets dat sterker dan alle redeneringen spreekt. Indien ik in de Kamer blijf, dan behoort mijne positie zuiver te zijn. Het moet niet kunnen gebeuren, dat eenig lid

meesmuilende mij te gemoet voere: gij zijt een man van het voorloopig kiesreglement, niet waar? Ik ben van het meer zuivere systema: gij zijt van 1849, ik behoor tot het gewas van 1850.

Ik eindig met nog ééne aanmerking. Het geldt hier geene individuele quaestie, verschil van ministerieel of antiministerieel komt hier niet te pas. Voorzeker zal, bij het meeste onderscheid van politieke meening, het gevoel van kiescheid even sterk zijn. Doch voor een iegelijk onzer is het niet genoeg van eigen regt afstand te doen; het publiek belang is hier op het spel. Indien wij overtuigd zijn, dat het zamenkomen eener Kamer uit zoo heterogene bestanddeelen ergerlijk zou mogen worden genoemd, dan kunnen wij niet volstaan met een offer van eigen regt; dan is er bovendien een pligt die op dit oogenblik in de goedkeuring van het amendement, door ons moet worden betracht.

De heer **van Heemstra**: Bij den aanvang der beraadslagingen hebben wij zoo even ontvangen een amendement van het geacht medelid uit Harderwijk. Wij hebben op dezen oogenblik gehoord wat van dat amendement de strekking is, welke denkbeelden daaraan ten grondslag liggen. Ik kan in die denkbeelden niet deelen en kan mij met het voorgestelde amendement niet vereenigen. Ik acht mij dus verplicht daaromtrent mijne beschouwingen aan de Kamer te onderwerpen. Ons geacht medelid heeft zijne denkbeelden ontwikkeld; over het laatste gedeelte van zijn betoog zal ik niet spreken. Het was gegrond op het stilzwijgen van den Minister en ik laat het aan den Minister zelven over zich op dit punt te verdedigen. Ik zal alleen spreken over het eerste gedeelte der rede van den voorsteller. De spreker uit Harderwijk heeft zijne rede aangevangen met ons te doen opmerken dat er zoo velen in deze Kamer naijverig schijnen te zijn op het Koninklijk praerogatief. Ik stem dit volkomen toe en het zal onzen geachten spreker uit Harderwijk, die zoozeer hecht aan het Koninklijk praerogatief, een blij verschijnsel geweest zijn, dat deze Kamer zoozeer met hem instemt op dit punt. Maar, zeide de spreker, de Kamer heeft ook hare praerogativen en mag dan de Kamer niet wenschen doen hooren, daar waar sprake is van Koninklijke praerogativen. Wij hebben een hoofdstuk over de Koninklijke magt in de Grondwet, en overal, waar van die regten gewaagd wordt, mag daar de Kamer niet hare wenschen doen hooren? Ik geloof van ja; ik geloof dat de Kamer het regt heeft hare wenschen te uiten, hare beschouwingen mede te deelen omtrent dat alles, omdat die Koninklijke praerogativen worden uitgeoefend door een verantwoordelijk ministerie. Maar ik maak een groot onderscheid tusschen het mededeelen van beschouwingen over die Koninklijke praerogativen en het geven van voorschriften omtrent de wijze, waarop die moeten worden uitgeoefend. Ik geloof dat deze Kamer bevoegd is beschouwingen daaromtrent mede te deelen, omdat wij hebben een verantwoordelijk Ministerie, maar ik acht deze Kamer onbevoegd die Koninklijke praerogativen door wettige voorschriften te verminderen. De Kamer kan, wanneer een Koninklijk praerogatief, naar hare wijze van zien, door het verantwoordelijk Ministerie niet goed wordt uitgeoefend, aan de Kroon die zinswijze te kennen geven en verzoeken dat in het vervolg anders gehandeld worde; de Kamer zou in dit geval zich bij adres tot den Koning kunnen wenden en hare beschouwingen kunnen mededeelen omtrent de wenschelijkheid van de ontbinding van de Kamer; de Kamer zou zelfs kunnen klagen, ingeval de ontbinding niet plaats vond, maar de Kamer heeft daarom het regt niet om iets te doen, wat aan de uitvoerende magt is overgelaten; zij heeft daarom het regt niet om in de wet, waaraan de Koning ook onderworpen is, dezen als het ware te dwingen tot iets wat tot de uitvoerende magt van den Koning behoort. De spreker heeft gezegd: ja, maar als wij niet over die zaak mogen spreken dan is alle discussie dood; maar, Mijne Heeren, wij kunnen daarover zeer goed discuten, want er is nog eene andere discussie dan over wetsbepalingen; er is ook eene discussie over adressen, waartoe ons Reglement van Orde aanleiding geeft. Wij kunnen onze beschouwingen bij verschillende gelegenheden mededeelen, maar wij moeten dat doen op eene andere wijze dan door de vaststelling van eene wets-bepaling waardoor wij inbreuk maken op de regten van de uitvoerende magt. Wij zijn dus naijverig op de regten, op de prerogativen van de Kroon; daaromtrent stem ik volkomen in met het geachte lid uit Harderwijk, en ik wensch hem op dit punt geluk met de sympathie der Kamer.

Maar nu heeft ons geacht medelid nog trachten op te lossen de tegenwerpingen, die tegen eene ontbinding gemaakt zijn.

De spreker heeft daarbij den zin van art. 6 der additionele artikelen nagegaan. Ik heb ook dien zin van art. 6 trachten op te sporen; ik moet doen opmerken dat art. 6 volgt op art. 5 en nu lees ik in art. 5, dat het voorstel van wet regelende het kiesregt wordt voorgedragen in de eerste zitting der Staten-Generaal volgende op de afkondiging der veranderingen in de Grondwet. Ik

lees vervolgens in art. 6: » De eerste afstreding van een derde der leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal zal plaats hebben » met den derden Maandag in September 1851, die van de helft » der leden van de Tweede Kamer met den derden Maandag in » September 1850; beide volgens een rooster, te regelen door de wet » in art. 5 n°. 1 vermeld. » Nu spreekt het van zelf, dat de Grondwet heeft verondersteld, dat de kieswet had kunnen worden aangenomen in het vorige jaar en toch stelt zij geen ander voorschrift dan dat die helft der leden van de Tweede Kamer zal aftreden in September 1850. Ik meen dus dat de zin van art. 6 in verband gebragt met de bepaling van art. 5 geen andere is, dan dat de kieswet in de vorige zitting, zou worden aangenomen en dat de afstreding van de helft bij het eind van deze zitting plaats zou vinden. De spreker heeft gezegd: maar aan art. 5 kunt gij nu toch geen uitvoering geven, de Grondwet zal nu toch overtreden zijn en waarom zou men zich dan nog zoo streng aan art. 6 houden? Ik weet wel, Mijne Heeren, dat het waar is dat hij die één gebod overtreedt schuldig is aan de geheele wet, maar ik geloof toch dat hij die twee geboden overtreedt sterker zondigt, dan die één gebod veronachtzaamt. Ik geloof niet, dat zoo men één gebod overtreden heeft, men dan ook maar verder moet overtreden, of voor meerdere overtredingen een vrijbrief heeft verkregen; terwijl bovendien de zekerheid van de overtreding van art. 5 bij mij niet aangenomen kan worden. Maar nu het amendement zelf. Ik heb tegen het amendement drie bedenkingen. Het luidt aldus: » De afstreding van de » leden der beide Kamers heeft plaats met den derden Maandag » in September. »

Ik geloof, dat, zoo als het is geredigeerd, het is een axioma. Het is waar, de leden van de beide Kamers treden af op den derden Maandag in September. Er staat geen jaartal bij, niet of zij allen zullen aftreden. Ik heb niets tegen dat amendement op zich zelf, maar acht het, zòd verstaan, ten eenen male overtollig. Maar nu is er gebleken dat de spreker uit Harderwijk eene andere bedoeling hecht aan het amendement, en dat dus die aanneming van hetzelfde eene verdere strekking zou hebben. Het is *geheele afstreding*, *geheele afstreding in dit jaar* die hij bedoelt, en dan acht ik het amendement in lijnregten strijd met het 6de der additionele artikelen van de Grondwet. Daar staat dat de eerste afstreding van de helft der leden van de Tweede Kamer zal plaats hebben den derden Maandag in September 1850, dus niet meer en ook niet minder. De bedoeling van den spreker is, om die afstreding eigenlijk te doen strekken tot ontbinding; het moet zijn eene ontbinding onder het masker van afstreding. Maar nu kom ik alweder terug op het praerogatief van de Kroon, en nu zeg ik, het is zeer wel mogelijk dat die ontbinding van de Kamer hoogst wenschelijk, ja zelfs zeer noodzakelijk is, doch aan den Koning, aan de Kroon alleen is verbleven de magt om te ontbinden, en ik geloof, dat wij het Koninklijk praerogatief zouden schenden, dat wij de Kroon geweld zouden aandoen, wanneer wij in deze wet aannamen eene wetsbepaling, die de uitvoerende magt zoude verplichten te ontbinden, die de uitvoerende magt zou belemmeren, die haar zou verhinderen de Kamer bijeen te houden, ook dan, wanneer, naar het oordeel der Regering, de gewigtigste belangen van het Vaderland de bijeenhouding der Kamer vorderden. Aan de wet is de Regering evenzeer als elke andere magt onderworpen, en haar moet vrijgelaten worden, de Kamer, wanneer daartoe noodzakelijkheid bestaat, bijeen te houden behoudens hare verantwoordelijkheid, of op hare verantwoordelijkheid tot de ontbinding te besluiten. Vooral op dezen grond meen ik mij niet te kunnen vereenigen met het amendement, hetwelk door ons geacht medelid uit Harderwijk is voorgesteld.

De heer **van Hall**: Ik zal even als mijn geachte voorganger tegen het amendement stemmen, maar opdat van mijne bedoeling duidelijk zou blijken, heb ik voor enkele oogenblikken het woord gevraagd.

Ik ben het geheel eens met dat gedeelte van de redeneringen van den geachten spreker uit Friesland (den heer van Heemstra), waarbij hij betoogd heeft, dat het aan deze Kamer allezins vrijstaat, in beschouwingen te treden omtrent de wijze, waarop door het verantwoordelijke ministerie, dat wij gewoon zijn de Regering des Konings te noemen, een praerogatief der Kroon zou moeten worden uitgeoefend. Ik deel ook geheel en al in de gronden, waarop die spreker betoogd heeft, dat men het regt niet heeft om bij de wet aan de Kroon eene verplichting op te leggen ten aanzien van die wijze van uitoefening, omdat het praerogatief medebrengt, dat de uitoefening daarvan voor de magt aan wie het is toegekend geheel vrij moet blijven. Ik merk op, dat de geachte voorsteller van het amendement wel in dat amendement spreekt van *afstreding*, maar dat hij bij de adstructie daarvan heeft gesproken van *ontbinding*. En nu geloof ik, dat de ontbinding, in het amendement van het lid uit Harderwijk ook inderdaad bedoeld, is in strijd met het grondwettige regt van de Kroon. Maar al ware er slechts afstreding

bedoeld, dan geloof ik ook, dat aftreding, anders bepaald dan bij de Grondwet is voorgeschreven, zou zijn in strijd met de Grondwet. Ik geloof dus dat noch het een noch het ander bij de wet kan worden vastgesteld.

Mijne beschouwingen echter over de verpligting van de Ministers, omtrent den raad dien zij aan den Koning zullen hebben te geven, ten aanzien van de al- of niet-ontbinding dezer Kamer, stemmen geheel overeen met al hetgeen daaromtrent door den geachten spreker uit Harderwijk is gezegd geworden; ik beaam dat ten volle, en ik geloof Mijne Heeren, dat er geen argumenten meer noodig zijn, om de noodzakelijkheid van eene ontbinding aan ons te doen gevoelen, nadat eene treffende schildering opgehangen is van den toestand dezer Kamer, ingeval daarin naast elkander zitting zouden hebben leden, benoemd volgens de nieuwe kieswet, en andere afgevaardigden, benoemd volgens het voorloopig kiesreglement. Ik geloof niet, dat er meer noodig is om de noodzakelijkheid eener ontbinding te doen beseffen.

Ik voor mij deel derhalve in dat opzigt de beschouwingen van den spreker uit Harderwijk, en ik zal, wat mij zelve betreft, overeenkomstig die beschouwingen handelen, geheel onafhankelijk zijn van de beschouwingen van het Ministerie, en van hetgeen later door de Regering zal gedaan worden. Mijne gedragslijn blijft dezelfde, die ik de eer heb gehad te ontwikkelen bij de algemeene beschouwingen, en het verheugde mij te vernemen, dat het lid uit Harderwijk in dezen eene gelijke gedragslijn volgen zal. Ik bedank den geachten spreker uit Harderwijk, dat hij ons dat amendement heeft voorgesteld, omdat hij ons daardoor de gelegenheid heeft gegeven om dit onderwerp ter sprake te brengen. Maar ik zal echter daartegen stemmen, omdat ik het in strijd acht met de Grondwet.

De heer **Duijmaer van Twist**: Wat door den geachten spreker uit Harderwijk is ter sprake gebracht, werd reeds in de verschillende afdelingen van deze Kamer behandeld en met eenige uitvoerigheid in het verslag van de Kamer opgenomen. Ik maak er geen geheim van. Ik heb in mijne afdeeling tot die weinigen behoord — want hun getal was destijds zeer gering, — ik heb behoord tot die weinigen, die meenden bij de Regering te moeten aandringen dat de Kamer ontbonden zou worden. Nu is het reeds opgemerkt dat door de Regering op hetgeen in ons verslag omtrent dit punt is gezegd, geen enkel woord is geantwoord, en dit heeft ook mijne bevreemding gewekt. Ik heb mij zelve de vraag gedaan: waarom heeft de Regering niet geantwoord? Ik heb er slechts twee mogelijke gronden voor kunnen opsporen: de eerste zou kunnen zijn, dat de Regering meende, dat het Koninklijke praerogatief niet toeliet dit onderwerp in deze Kamer te behandelen; en dit was, gij weet het, Mijne Heeren, een van de gronden, waarop ons gevoelen in de afdelingen werd bestreden, zoo als uit het verslag blijkt. Het komt mij voor dat deze redenering ten eenen male onjuist is, maar na hetgeen er reeds van gezegd is door den spreker uit Friesland, die mij is voorafgegaan, wil ik hier geen enkel woord meer bijvoegen, dan alleen dit, dat ik geheel deel in het gevoelen van dien spreker, die opmerkte, dat niet één regt, bij de Grondwet aan de Kroon gegeven, anders wordt uitgeoefend dan onder den waarborg van de ministeriele verantwoordelijkheid. Maar nu heb ik gedacht: er kan ook nog eene andere reden zijn, waarom de Regering niet heeft geantwoord, en die reden kan zijn deze, dat de Regering nog geen vast besluit heeft genomen omtrent de voordragt, die zij ten opzichte van dit punt aan den Koning zal doen, en mogt dit het geval zijn, dan moet ik verklaren dat ik in het stilzwijgen kan berusten. Het besluit omtrent ontbinding of niet-ontbinding behoeft op dit oogenblik nog niet te worden genomen; het behoort tot de toekomst, en zoolang het oogenblik niet is gekomen, dat omtrent die vraag eene beslissing moet worden genomen, geloof ik dat de Regering niet verplicht kan worden geacht hare meening deswege te uiten. Ik voor mij dring dus niet aan op dat antwoord, maar ik meen toch met vrijmoedigheid mijn gevoelen over dit onderwerp te moeten uitbrengen. Juist voor het geval dat de Regering over dit punt nog onbepaald ware, acht ik het van het hoogste belang dat deze zaak, die van zooveel gewigt is, hier besproken worde.

De ontbinding is in mijn oog allezins noodzakelijk, van welke zijde ik de zaak ook beschouw. 1°. Wanneer ik let op de kiezers. Er zullen, wanneer de tegenwoordige voordragt tot wet zal zijn verheven, een veel grooter aantal, misschien de helft, meer kiezers zijn, dan thans. Welnu, is dat waar en heeft er geene ontbinding plaats, dan zal daarvan het gevolg zijn, dat de leden, die zullen gekozen worden, door een veel grooter aantal kiezers zullen zijn benoemd, dan zij, die niet aftreden en op wier verkiezing dat grooter aantal niet den minsten invloed zal hebben uitgeoefend; en dan zal de helft der kiezers, door de wet tot de keuze geroepen, geen invloed hebben gehad op de benoeming van de helft der leden dezer Kamer.

Maar als ik let op de kiezers, dan is er nog een ander bezwaar, dat uit de niet-ontbinding zal voortvloeijen. Een gedeelte toch der kiezers zal uitoefenen een dubbelen, en een ander gedeelte volstrekt geenen invloed. Ik zal mijn denkbeeld met een voorbeeld duidelijk maken; ik neem het kiesdistrict Steenwijk. Wanneer het ontwerp wet wordt, dat mij, zonder loting, voor het district Steenwijk aanwijst, en de Kamer wordt niet ontbonden, dan zal het gevolg zijn, dat de stad Kampen op de keuze der leden van deze Kamer zal uitoefenen eenen dubbelen invloed; want de kiezers daar zullen in de eerste plaats mij hebben afgevaardigd volgens het voorloopig reglement; en nu begeven zich de kiezers van Kampen naar Zwolle: en oefenen daar op nieuw invloed uit op de keuze volgens het aanhangige wets-ontwerp. Ik misgun hun dit op zich zelf niet, maar het is toch niet billijk, niet regtvaardig. En wat erger is en daartegenover staat, is, dat andere kiezers nu volstrekt geen invloed zullen uitoefenen. In het voorgestelde geval toch zullen de kiezers van het district Steenwijk, die uit Friesland bij dat district zijn gevoegd, en die niet mij hebben gekozen maar een ander, op de keuze der nieuwe Kamer, die zal bijeenkomen zonder ontbinding, in het geheel geenen invloed hebben uitgeoefend. Met het oog op het aangevoerde, met het oog op het regt der kiezers, komt mij de ontbinding derhalve noodzakelijk voor.

Maar daarenboven acht ik haar noodzakelijk, wanneer ik let op deze Kamer. Bij niet-ontbinding zal op den derden Maandag in September de helft der leden bij fictie gekozen zijn, en dat acht ik hoogst verderfelijk.

Die fictie zal plaats hebben in tweederlei opzigt. Vooreerst zullen die vertegenwoordigers, die zitting houden, niet gekozen zijn uit die districten uit welke zij gefingeerd worden gekozen te zijn: ten tweede zullen zij niet gekozen zijn, gelijk ik reeds de eer had op te merken, door de kiezers, aan wie de wet de bevoegdheid om te kiezen toekent. Met een dubbel regt dus zal, bij niet-ontbinding der Kamer, wanneer zij op den derden Maandag in September bijeenkomt, een gedeelte der nieuwe vertegenwoordiging fictief kunnen genoemd worden, en dat, ik herhaal het, acht ik verderfelijk. Men heeft vroeger veel gesproken van eene fictive vertegenwoordiging; maar ik geloof, dat men met vrij wat meer regt, na September en zonder ontbinding, van eene fictive vertegenwoordiging zou kunnen spreken.

En nu kom ik tot het 3de punt; de ontbinding is volstrekt noodzakelijk, wanneer ik let op de *individuele leden der Kamer*. Ik wil hier niet drukken op het onaangename gevoel dat moet ontstaan, wanneer men weet, dat men eigenlijk niet gekozen is door die kiezers, waardoor de wet slechts fingeert dat men gekozen is; zoodanig onaangenaam geval zou ieder verplicht zijn zich te getroosten. Maar dat onaangenaam gevoel heeft eenen wettigen constitutionnel grond; het spruit voort uit de bewustheid van eenen verkeerden toestand van zaken. De volksvertegenwoordiger vindt zijn eenigen steun, zijne eenige kracht, daarin, dat hij de overtuiging heeft gekozen te zijn door de bevoegde kiezers. Ontneem hem dien steun, en de volksvertegenwoordiger, als ik het een zoo noemen mag, hangt in de lucht; hij is eigenlijk geen volksvertegenwoordiger meer.

Wat mij betreft ik ben van dit een en ander zoozeer overtuigd, dat ik vastelijk heb besloten, om, voor het geval dat niet tot ontbinding mogt worden besloten, de bezwaren van dien toestand, voor zooveel in mijn individueel vermogen ligt, te helpen verminderen. Ik heb het stellige voornemen, om in dat geval althans de kiezers van Steenwijk in de gelegenheid te stellen eene nieuwe keuze te doen.

Het is reeds opgemerkt, de ontbinding bij aanneming eener nieuwe kieswet, rustende op nieuwe grondslagen, en juist daarom afkeuring inhoudende van hetgeen bestaat, is volkomen consequent en rationneel, en ik moet verklaren dat mij niet een enkel voorbeeld bekend is, waarbij, na aanneming eener nieuwe kieswet, de vertegenwoordiging niet zou zijn ontbonden. Er zijn bezwaren geopperd tegen die ontbinding, ik wil ze niet geheel ontkennen. Zoo is het bezwaar van tijverlies als een der grootste genoemd. Maar men moet toch dat bezwaar niet overdrijven, ik geloof althans niet, ook wanneer het mogelijk ware de Kamer onafgebroken bijeen te houden tot den derden Maandag van September, dat dan nog al die groote wetten zouden worde tot stand gebracht, waarvan art. 5 der additionnele artikelen spreekt, ja ik zou durven twifelen of wel eene enkele dier wetten zou worden tot stand gebracht.

Ik heb nog een ander bezwaar tegen de ontbinding hooren opnoemen, dat hier in de discussie wel niet is ter sprake gebracht, maar dat men elkander toch in het oor gefluisterd heeft. Men zegt namelijk, het zou mogelijk zijn, dat hier eene geheel andere geconstitueerde Kamer bijeenkwam. Ik ontken de mogelijkheid niet, maar ik moet er toch bijvoegen, ik geloof het niet; ik geloof niet dat op dit oogenblik de toestand der publieke opinie zoodanig is dat men eene geheel andere geconstitueerde Kamer zou moeten verwachten dan de tegenwoordige. Maar dat is, ik erken het,

een punt van geloof, van waarschijnlijkheid; men kan daarover verschillend denken. Ik moet er echter dit bijvoegen: indien het argument in zijne meest mogelijke kracht waar was, indien het waar was dat geen enkele van de tegenwoordige leden, bij eene nieuwe verkiezing, in de Kamer zoude blijven; wel, Mijne Heeren, dan zou dat het grootste en krachtigste argument zijn voor de ontbinding.

De tegenstanders der ontbinding hebben zich beroepen op art. 6 van de additionele artikelen van de Grondwet. Dat argument is ook in ons verslag opgenomen. Ik lees daar: » Dit bleek uit het 6de der additionele artikelen der Grondwet, waarin zeer zeker de afreding van de helft der leden van de Tweede Kamer reeds met den derden Maandag in September 1850 niet zou zijn voorgeschreven, indien men van de veronderstelling ware uitgegaan, dat de vaststelling der nieuwe kieswet de ontbinding der Kamers moest ten gevolge hebben? *Moest ten gevolge hebben.* Neen, Mijne Heeren, ik erken het, de Grondwet heeft niet bepaald willen voorschrijven, dat er ontbinding moest plaats hebben, daarvan is men niet uitgegaan en kon men niet bij de Grondwet uitgaan. En waarom niet? omdat de Grondwet dan zou zijn in tegenspraak met zich zelve. De Grondwet had de ontbinding verklaard te zijn een regt, een praerogatief van de Kroon, en diezelfde Grondwet moest dat beginsel, dat zij zelve had gesteld, handhaven. Er mogt derhalve geene bepaling in de Grondwet worden aangenomen die noodzakelijk ten gevolge moest hebben den Koning te dwingen, als ik het zoo noemen mag, tot ontbinding. Ik geloof integendeel dat art. 6, ja de geheele Grondwet de ontbinding of niet-ontbinding volkomen vrijlaat, dat zij handhaaft haar beginsel: de ontbinding of niet-ontbinding is alleen een praerogatief, een regt van de Kroon.

Ik besluit derhalve, dat de onderscheidene redenen die men heeft opgegeven voor de stelling dat de ontbinding van de beide Kamers noodzakelijk is, overwegend zijn, en niet door de daartegen ingebrachte bezwaren worden opgewogen.

En nu wensch ik een woord te zeggen over het amendement dat ons geacht medelid uit Harderwijk (den heer Groen van Prinsterer) heeft voorgesteld. Ik begin met te verklaren, dat ik zoude wenschen mijne stem daaraan te kunnen geven. Zijn amendement zou strekken, om het eigenlijke doel der ontbinding te bereiken, zonder een van de bezwaren, die er aan verbonden zijn. Het gevolg zou dan zijn, dat deze Kamer bleef bestaan tot den derden Maandag in September en op dien dag eene geheel nieuwe Kamer zou optreden. Men zou dus nooit zonder Kamer zijn, de Kamer zou den geheelen tijd kunnen doorwerken en er zou geen tijdsverlies hoegenaamd plaats hebben. Ik meen echter dat ik mijne stem aan het amendement niet mag schenken. *Vooreerst* omdat ik het eigenlijk gezegd moet noemen eene *gedeguseerde* ontbinding, want wij zouden bijna hetzelfde doel bereiken; wij zouden onder een anderen naam komen tot dezelfde zaak. Maar hetgeen bij mij het meest van alles afdoet is het argument dat ook reeds door vorige sprekers is geopperd, te weten, dat onze Grondwet voltrekt niet kent eene afreding van de geheele Kamer. En dat is toch inderdaad hetgeen het amendement van den geachten afgevaardigde uit Harderwijk bedoelt; hij wil al de leden van de beide Kamers te gelijk doen afreden. Ik herhaal dat onze Grondwet geen *geheele afreding* kent. Zij kent slechts ontbinding en afreding voor deze Kamer van de helft der leden om de twee jaren. Dat argument is voor mij voldoende om mijne stem te weigeren aan het amendement van ons geacht medelid.

Er is wel eens beweerd, dat zelfs een bepaald besluit ter ontbinding niet noodig zoude zijn. Men zeide dan, de Kamer is *ipso jure* ontbonden dadelijk na de aanneming van de nieuwe kieswet; dit is overal het gebruik, dat wordt nergens anders begrepen; dat is een beginsel van algemeen staatsregt; het mandaat houdt op zoodra zij die het gegeven hebben ophouden de bevoegdheid daartoe te bezitten. Ik moet daarop antwoorden, dat ik volgens onze Grondwet geene ontbinding *ipso jure* ken. Volgens onze Grondwet, zeg ik, want wij kunnen ons toch inderdaad slechts aan onze Grondwet houden, aan haar zijn wij slechts gebonden. En nu zeg ik de Grondwet kent geene ontbinding; *ipso jure*; zij kent geene andere ontbinding dan die welke plaats heeft ten gevolge van het Koninklijk praerogatief. Het algemeen staatsregt, ja daarvoor heb ik veel eerbied wanneer er quaestie is *de jure constituendo*, maar minder wanneer er quaestie is *de jure constituto*. Nu zegt men, overal is het aangenomen dat de kamer ontbonden wordt wanneer een nieuwe kieswet is daargesteld. Ik geloof dat, hetgeen men overal elders doet, daarom voor ons nog niet daartelst een verbindend gebod. Men doet het, omdat men het rationeel vindt; ik vind het ook rationeel en daarom ben ik er ook voor; maar ik vind nergens in onze Grondwet geschreven dat de Kamer door de aanneming van de kieswet *ipso jure* is ontbonden, evenmin als ik daar vind dat het mandaat der leden dan ophoudt. Volgens onze Grondwet zijn er slechts drie zaken die ons mandaat kunnen doen ophouden: *vooreerst* wanneer de afgevaardigde het zelf nederlegt, waartoe

ieder van ons de bevoegdheid heeft; *ten tweede* bij de afreding om de twee jaren van de helft der leden, en in de *derde plaats* ten gevolge van ontbinding. Eene andere wijze waarop ons mandaat zou kunnen eindigen is bij onze Grondwet niet bekend.

De ontbinding zelve, dat zal ik er nog met een enkel woord bijvoegen, is een regt van de Kroon, waarop door de wet geen inbreuk mag gemaakt worden, en ook de bepaling van het *tijdstip* waarop die zal plaats hebben, staat geheel aan den Koning. Ik heb hooren zeggen dat in mijn stelsel de Kamer zou moeten ontbonden worden zoodra de kieswet was aangenomen. Maar waar staat dat in de Grondwet geschreven, vraag ik weder. De Kroon kan goedvinden de Kamers te ontbinden dadelijk na de aanneming van deze wet, zij kan goedkeuren in het belang van het land, om eerst, vòòr de ontbinding namelijk, de aanhangige werkzaamheden te doen afloopen. Ons mandaat blijft in volle kracht zoolang het niet op eene van de drie wijzen die ik zoo even heb opgenoemd, eindigt.

Het is om deze redenen, dat ik heb gemeend sterk te mogen aandringen op de ontbinding van deze Kamer, zonder iets te willen zeggen omtrent het tijdstip waarop die ontbinding moet plaats hebben. Eene geheele afreding echter, gelijk ons geacht medelid uit Harderwijk heeft voorgesteld, komt mij voor te zijn ongrondwettig.

De heer van Dam van Isselt: Ik ben voornemens voor dit amendement te stemmen. Ik zou het woord niet gevraagd hebben, indien ik mij bij het uitbrengen van die stem niet te verdedigen had tegen de beschuldiging, door twee van onze geachte medeleden, voor mij gezeten, in het midden gebragt, dat men daardoor zou aanranden de prerogativen der Kroon. Ik geloof, Mijne Heeren, dat die beschuldiging door de voorstanders van het amendement een woord van verdediging noodig maakt. De geheele beschuldiging berust, naar mijne wijze van zien, op eene dwaling; want wanneer wij art. 70 der Grondwet goed inzien, dan zien wij daarin wel, dat dit artikel aan den Koning het regt geeft de Kamer te ontbinden, maar wanneer en waarom? Wij zijn dan toch zulke vreemdelingen niet in de geschiedenis van het staatsregt om niet te weten waarom en wanneer de Kamers ontbonden worden. Zij worden ontbonden, wanneer er strijd ontstaat is tusschen 's Konings Ministers en de Kamers en wanneer het geschil niet anders dan op die wijze is op te lossen. Dan heeft de Koning het regt een beroep op het volk te doen door de Kamers te ontbinden. Maar is dit nu het geval, waarin wij thans verkeeren? Wanneer wij gezamenlijk met den Koning eene wet maken, die regelen zal de nieuwe wijze, waarop in het vervolg de vertegenwoordigers der Natie zullen gekozen worden en wij schrijven daarin het rationele beginsel, dat bij de invoering van die nieuwe kieswet de Kamer zal ontbonden worden, dan kan het daarbij in het gemoed van geen onzer opgekomen zijn de regten van de Kroon aan te randen. Van dat denkbeeld ben ik voor mij verre verwijderd, zoo binnen als buiten deze Kamer heb ik de bewijzen gegeven dat ik steeds bereid ben op te treden, wanneer er sprake mogt zijn of de prerogativen der Kroon aan te tasten, of dat dit daadwerkelijk het geval was, en wanneer ik thans voor dit amendement stem, dan is het met het volle vertrouwen, dat ik volkomen in mijn regt ben. De Koning werkt hier mede; indien wij alleen de wet maakten, indien wij een voorstel van wet deden, ja dan zou hier sprake van schending der prerogativen kunnen wezen, zoo als de sprekers uit Friesland en uit de hoofdstad beweerden; wanneer wij de bevoegdheid hadden alleen eene wet te maken, dan zou daarvan sprake kunnen zijn, of wanneer wij, bijv., in ons Reglement van Orde die bepaling opnamen, zonder haar aan den Koning te onderwerpen, dan werden de regten der Kroon geschonden. Maar daarvan kan hier geen sprake zijn: de Koning behoeft de wet immers niet aan te nemen; indien hij niet met het amendement instemt, dan weigert hij zijne sanctie aan de wet. Er kan dus geen sprake zijn van schending van de prerogativen der Kroon. Maar, zegt men, behalve dat, wordt ook het 6de van de additionele artikelen der Grondwet geschonden; daar staat toch duidelijk uitgedrukt, wanneer en hoe de leden der beide Kamers moeten afreden. Ik geloof dat de spreker uit Harderwijk, in de beschouwing van dit artikel, u reeds duidelijk genoeg gezegd heeft hoe het met de geschiedenis van dit artikel gelegen is. In 1849 had deze wet moeten beginnen te werken, en dan was de afreding in de maand September van dit jaar, voor de helft van de leden der Kamer, juist. Maar nu zal, door overgroote gehechtheid aan de Grondwet, in de wet iets opgenomen worden, wat inderdaad ongrondwettig is.

De spreker die mij voorafging, heeft gewezen op het deuzé,

dat er gelegen zou zijn in de niet-afreding van al de leden; maar ik beschouw het niet slechts als eene dwaasheid, ik beschouw het als eene onwettigheid. Indien het waar is — en het is waar — wat hij tot voorbeeld heeft aangehaald, dat in het district, waarin hij gekozen is, de kiesgerechtigden twee maal het regt van kiezen zouden hebben, terwijl andere kiesgerechtigden geheel van dat regt verstoken zouden blijven, dan begaan wij, door geene algemeene afreding aan te nemen, eene onwettigheid. Wij hebben geen regt, Mijne Heeren, aan te randen hetgeen men noemt de praerogativen der Kroon, maar wij hebben ook geen regt de hand te slaan aan de praerogativen der Natie. Beide praerogativen staan tegenover elkander. Wat is de reden, dat wij thans in deze omstandigheden verkeeren, dat er thans strijd bestaat over de uitlegging van art. 6 der additionnele artikelen? Dat hier in het vorige jaar twist gevoerd is geworden niet over wetten maar over beginselen en personen. Had de Kamer toen de kieswet tot stand gebracht, dan was alles rationneel en in orde geweest. Dan zouden de bepalingen van artt. 100 en 119 uitvoerbaar zijn, maar thans zijn zij niet uitvoerbaar. En wanneer wij thans, niet terugdeinzende voor het uitoefenen eener omnipotence parlementaire, verklaren dat zij wel uitvoerbaar zijn, dan tasten wij daadwerkelijk de regten van de kiezers aan, terwijl wij schijnbaar de prerogativen der Kroon sparen.

Het is niet na de rede van den afgevaardigde uit Harderwijk dat ik aldus spreek; welligt zult gij het u herinneren, Mijne Heeren, dat ik de bezwaren, welke ik tegen de aanneming der wet had, voornamelijk geput heb uit dit artikel. Ik kan niet inzien, dat wij bevoegd zijn, gelijk hier geschreven staat, ons mandaat te behouden. Ik eindig met de vernieuwde verklaring, dat ik van mij de beschuldiging afwerp, zoo ten onrechte op de voorstanders van het amendement geladen, dat wij door vóór het amendement te stemmen de regten van de Kroon zouden willen aanranden. Het spijt mij, dat ik niet zoo naauwgezet ben als anderen, maar ik hoop, dat allen, wanneer het wezenlijk en inderdaad geldt de prerogativen der Kroon, evenzeer als ik zulken bereid zijn die regten krachtadig te handhaven, beter dan sommigen thans doen door het voorgedragen amendement te bestrijden.

De heer Boreel van Hogelanden: Wanneer ik mij verklaar tegen het amendement van ons geacht medelid uit Harderwijk, dan is dit op dezelfde gronden, als aangevoerd zijn door den spreker uit Friesland. Ik wil evenwel daarom niet geacht worden tot die groote meerderheid der leden te hebben behoord, die meenden, dat eene ontbinding der Kamer niet noodzakelijk is. Mijns inziens is het strijdig met alle constitutionnele begrippen, dat, wanneer een nieuw kiesstelsel wordt ingevoerd, dat nieuwe kiesstelsel ook niet zoo spoedig mogelijk zou worden in werking gebracht; dat zij, die volgens dat stelsel het kiezersregt verkrijgen, niet zoo spoedig mogelijk in staat zouden gesteld worden dat regt uit te oefenen. Ook voor mij is het ondenkbaar, dat een gedeelte der leden dezer Kamer, die noch door de wet, noch door het lot aangewezen zullen worden om als leden af te treden, bij fictie hier toch zitting zullen nemen voor kiesdistricten waarvoor zij niet gekozen zijn, voor kiezers, die niet tot hunne keuze hebben medegewerkt.

Wat nu de zamenstelling der Kamer bij zoodanige fictie betreft, zoo moet ik wijzen, even als reeds door den spreker uit Harderwijk en door den spreker naast mij gezeten (den heer Duijmaer van Twist) gedaan is, op de zonderlinge zamenstelling van eene Kamer, waarvan de helft der leden reeds gekozen was volgens een voorloopig kiesreglement en de andere helft volgens de laatst aangenomen kieswet. Ik behoef in geen verdere ontwikkeling van die gronden te treden; de afgevaardigde uit Kampen heeft reeds zoo duidelijk en uitvoerig daarover gesproken, dat ik misbruik van uw geduld zou maken, zoo ik hier nog meer bijvoegde.

De heer van Hasselt: Even als de vorige spreker (de heer Boreel van Hogelanden) moet ik verklaren, dat ik tegen het amendement zal stemmen; maar even als hij, erken ik de wenselijkheid van eene ontbinding der Kamers, nadat deze kieswet zal zijn aangenomen. Ik heb dit willen zeggen, opdat mijne stem, die ik tegen het amendement zal uitbrengen, niet verkeerd mogt worden uitgelegd. Reeds in de afdeeling, waartoe ik de eer heb te behoorren, heb ik in der tijd te kennen gegeven, dat ik instemde met die weinige leden, die vermeenden, dat in het verslag moest worden opgenomen de wensch der Kamer, dat, na de aanneming dezer kieswet, mogt worden overgegaan tot de ontbinding der tegenwoordige wetgevende vergadering.

Ik wensch die ontbinding nog op dezelfde gronden, als die door de sprekers uit Friesland en Kampen zijn ontwikkeld. Maar die ontbinding kan de Kamer zelve niet uitspreken. Zij kan alleen door den Koning worden daargesteld.

De heer Verweij Mejan: Er zijn oogenblikken en omstandigheden, waarin ieder onzer van zijne gevoelens en van zijne meening moet doen blijken. Zoodanig oogenblik is er thans, en met een enkel woord wil ik mijn gevoelens doen kennen over het gewigtig onderwerp, dat heden zoo onverwachts ter sprake kwam. Ik kan zeer kort zijn, want ik begin met te verklaren, dat het geachte lid uit Kampen volkomen heeft uitgedrukt, wat ik meende, wat ik gevoelde. Ik houd de ontbinding der Kamer, na de aanneming der kieswet, voor nuttig, noodzakelijk, staatkundig.

Maar ik heb daarvoor nog een grond, dien ik nog niet heb hooren aanvoeren. Die grond is deze: het staat mij niet te beslissen, of het eene gelukkige, dan wel eene ongelukkige omstandigheid zij, dat de noodzakelijkheid eener aanstaande ontbinding der Kamer alhier regtstreeks werd behandeld. — Maar het woord is eenmaal uitgesproken; met aandrang is die ontbinding gevorderd. Men is verder gegaan, door zonder die ontbinding de Kamer die op den derden Maandag in September zal vergaderen, eene fictive Kamer te noemen. Door die uitspraak, gedaan met al het gezag van den spreker uit Kampen, is aan de volgende Kamer reeds voor een groot gedeelte haar zedelijke invloed ontnomen. — Het is toch eene waarheid, die wij nimmer moeten uit het oog verliezen, dat de kracht der vertegenwoordiging bestaat in het zedelijk verband tusschen haar en de natie. Die vertegenwoordiging heeft leven en beteekenis, wanneer zij uitdrukt de zedelijke en materiele behoeften der Natie wanneer zij werkelijk het orgaan is van hetgeen de natie wil, en wensch en hoopt. Dan wordt steeds het mandaat stilzwijgen gehomologeerd, dat ons eenmaal gegeven is, en wij vertegenwoordigen werkelijk geheel het Nederlandsche Volk. Maar dan, wanneer wij ons van de Natie verwijderen, wanneer wij den grond van ons bestaan elders zoeken, dan in de vrije verkiezing, zoo heeft onze invloed opgehouden, zoo bestaat onze kracht niet meer, en zoo is de lastgeving die ons te zamen riep, geëindigd. Wij kunnen dan de voorstellen der Regering aannemen, of zelve voorstellen van wetten ontwerpen; wij kunnen spreken in naam der Natie; die Natie zal berusten — maar onze daden zullen niet meer zijn hare daden; en onze woorden zullen niet meer zijn hare woorden.

Ik wil u, Mijne Heeren, een voorbeeld herinneren, waardoor alles wordt uitgedrukt, wat ik niet in meerdere uitvoerigheid wil zeggen. — Korte jaren geleden bestond er in Frankrijk eene Kamer waarin de Regering eene overgrootte meerderheid bezat, zij was zamengesteld uit mannen van overwegend talent en van uitstekende verdiensten. In een oogenblik waarover het oordeel aan de geschiedenis zij overgelaten, heeft de opgewondene menigte zich tegen die Kamer verklaard — en wat bleek toen? Dat die Kamer, die kracht en steun moest vinden bij geheel het Fransche volk, op zich zelve stond, dat zij een boom gelijk was zonder wortels, dat zij miste alle zedelijke kracht, dat zij was eene fictive vertegenwoordiging. — Zij die den troon had moeten schutten, konde zelfs haar eigen bestaan niet handhaven.

Van het oogenblik af aan, dat er twijfel is gerezen omtrent de geregelde zamenstelling der volgende Kamer, van het oogenblik af aan, dat die Kamer is genoemd geworden eene fictive Kamer, heeft ook zij een groot deel van hare zedelijke kracht verloren. In die omstandigheid vind ik eene reden te meer, om aan te dringen op de ontbinding der Kamer, om die ontbinding te noemen: nuttig, noodzakelijk, staatkundig.

De heer Lotsy: Ik heb het voornemen om voor het amendement van den heer Groen van Prinsterer te stemmen, omdat het mij voorkomt de eenige mogelijke weg te zijn, om bijna onoverkomelijke bezwaren te overwinnen. Ik zal dit doen om mede te werken tot verbetering eener wet, welke ik mij thans verplicht vind te verwerpen.

Ik heb gisteren, nadat de heer van Zuijlen van Nyevelt verklaard had, dat hij vóór het amendement van den heer van Nispen zou stemmen, gezegd: » dat ik het aannemen van dat amendement, even als dat van den heer Schiffer, zou beschouwen als het brengen van een ongrondwettig beginsel in de kieswet, en dat zij, die met mij het voornemen hadden om voor de wet te stemmen, daarom voorzigtig behoorden te zijn met het aannemen van dat amendement, daar er wel eens leden zouden kun-

nen zijn, die, als die amendementen, of een van beide, werd aangenomen, tegen de wet zouden stemmen".

Het amendement van den heer Schiffer is met *algemeene* stemmen verworpen.

Het amendement van den heer van Nispen is met eene geringe meerderheid aangenomen.

Ik sta hier als vertegenwoordiger van het geheele Nederlandsche Volk. Mijn beginsel, een mijner hoofdbeginselen, waarmede ik niet transigeer, waarmede ik nimmer zal transigeren, is dit: de Grondwet, die ik heb bezworen, kent den grondslag niet, waarop die amendementen berusten. De wet behoort die niet te kennen.

Dit beginsel, waarmede ik niet transigeer, is door het aangenomen amendement verkracht.

Er is naar mijne innige overtuiging een ongrondwettig beginsel in de wet gebracht.

Ik ben daarom thans verplicht tegen de wet te stemmen.

Mijn geweten stelt mij volkomen gerust. Op de vraag, welke ik mij zelven heb gedaan: zoudt gij ook tegen de wet stemmen, als de beide amendementen waren aangenomen, of als dat van den heer Schiffer was aangenomen, en dat van den heer van Nispen verworpen? is mijn antwoord: ja, gewis!

De heer **Schoonereld**: Ik moet verklaren, dat ik het amendement, voorgesteld door het geachte lid uit Harderwijk, met den besten wil der wereld *niet* kan aannemen. Maar omdat ik er aan hecht, dat men mijne stem niet verkeerd uitlegge, moet ik er bijvoegen, dat het alleen en uitsluitend is, omdat het mij voorkomt, dat dit amendement strijdt tegen het 6de der additionnele artikelen van de Grondwet. Het is immers geheel iets anders, eene bepaling der Grondwet *niet* na te leven, of eene bepaling vast te stellen, die *in lijnregten strijd* is met hetgeen in die Grondwet staat. Nu is het reeds door vele leden aangetoond, dat, waar de Grondwet duidelijk en bepaald voorschrijft, dat de afreding van de helft der leden moet geschieden, onmogelijk door den gewonen wetgever de afreding kan worden vastgesteld van het geheel. Het is alleen, om reden te geven van mijne stem tegen het amendement, dat ik het woord heb gevraagd. Ten slotte moet ik verklaren, dat ik in zooverre deel in 't geen vóór het amendement is aangevoerd, dat het ook mij wenschelijk, zoo niet noodzakelijk voorkomt, dat deze Kamer na de aanneming van de kieswet onthouden worde.

De heer **Wintgens**: Ik wensch reden te geven van het votum, dat ik zal uitbrengen over het amendement van den heer Groen van Prinsterer. Ik zal vóór dat amendement stemmen. Want ik zou het rekenen eene inbreuk op, eene schending van de praerogativen der kiezers, indien deze Kamer, na September, na de aanneming der kieswet, bijeenbleef. Ik wensch, op het voorbeeld van den spreker uit Dordrecht, tevens reden te geven van de stem, die ik zal uitbrengen over de geheele wet. Ik zal namelijk stemmen tegen de wet, en de reden is deze. Ik ben die wet, in hare groote beginselen, toegedaan; maar die beginselen zijn in mijn oog verkracht in de zitting van gisteren. Er waren twee amendementen van gelijke strekking voorgesteld. Het eerste had ten doel, om in Noordbrabant aan de protestantsche bevolking het overwigt in een kiesdistrict te verzekeren; de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft zich daar tegen verklaard, hoezeer dan toch het gevolg van dat amendement zou zijn geweest, dat er meer groote kiesdistricten zouden zijn gevormd geworden. Dit amendement is het eerst voorgekomen, en werd verworpen; ook ik heb er mijne stem niet aan gegeven. Het andere amendement had de strekking, om de roomsch-katholijke bevolking in Gelderland meer bepaald zamen te vatten in twee kiesdistricten, en dat amendement heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken met eene, aan goedkeuring grenzende toegeliefelijkheid bejegend, hoezeer het vormen van meerdere kleine kiesdistricten, strijdig met het beginsel van de wet, daarvan het uitvloeisel wezen zal. En dit amendement werd aangenomen, Mijne Heeren! Op de eene plaats is dus toegegeven aan de verlangens eener minderheid, die op zich zelve wilde staan, en op de andere plaats is dit *niet* geschied. Dat noem ik onregtvaardig, onstelselmatig, en zoo nu de Vergadering, in strijd met de beginselen van onze Grondwet, in strijd met de liberale, de tolerante beginselen. . . .

De **Voorzitter** merkt hier op, dat hij den geachten spreker niet kan toelaten op nieuw een punt te behandelen dat reeds is

afgedaan, weshalve hij hem verzoeken moet tot de orde terug te keeren.

De heer **Wintgens** zegt daarop alleen de motiven te hebben willen opgeven die hem zullen noodzaken tegen de wet te stemmen.

De heer **van der Linden**: Ik erken, te hebben die overgrootte gehechtheid aan de Grondwet, die de spreker uit Almelo schijnt af te keuren. Nogtans durf ik medewerken tot de vaststelling eener bepaling waarbij de wetgevende magt uitvoering geeft aan het voorschift van het 6de der additionnele artikelen van de Grondwet. Dat artikel schrijft voor dat de afreding van de leden der Kamers moet plaats hebben volgens een bij de kieswet te maken rooster; ik reken mij alzoo bevoegd, om tot de vaststelling van zoodanige rooster mede te werken. Ik zal niet spreken over ontbinding of niet-ontbinding, over het wenschelijke, over het noodzakelijke, over het staatkundige eener ontbinding; want ik heb hier alleen te spreken over het amendement. De quaestie omtrent de ontbinding ligt buiten de orde van de discussie; door het woord te voeren over de vraag, of het Gouvernement zulks zal doen of niet doen, treedt men evenzeer buiten de orde als de vorige spreker, wien de Voorzitter, naar mijn oordeel, te regt heeft doen opmerken, dat het buiten de orde is, te spreken over afgehandelde amendementen. Ik zal ook niet openbaren, hoe ik handelen zal, wat ik doen of niet doen zal nadat de kieswet zal zijn aangenomen; want zulke blootlegging van individuele voornemens, van toekomstige eigen daden, zijn evenzeer geheel buiten de orde van de behandeling dezer kieswet.

Ik vind een grond tegen het amendement daarin, dat het zondigt tegen het beginsel, waarop men het doet rusten. Men zegt: »De Kamer kan niet bijeenblijven, wanneer er eene nieuwe kieswet is tot stand gebracht; want dan is het verband verbroken tusschen de vertegenwoordiging en de kiezers.» Maar, Mijne Heeren, de Kamer zal, volgens het amendement, nadat de kieswet zal zijn aangenomen, bijeenblijven tot den derden Maandag in September, en tot zoolang blijven voortwerken! Ik vraag u, waarom die band tusschen vertegenwoordiging en kiezers zal verbroken zijn op den derden Maandag in September en niet op den tweeden, niet op eenigen vroegeren dag? Ik vraag u, hoe de voorsteller van het amendement dan in dien tusschentijd aan die fictive vertegenwoordiging, zoo als men ze gelieft te noemen, de bevoegdheid kan toekennen om wetten te maken, om maatregelen te nemen? En al zegt men nu, dat op die wijze een groot tijdsverlies zal worden voorgekomen, dan antwoord ik: ja, men zal kunnen doorwerken; maar tevens vraag ik allen, die de meening van den voorsteller des amendements zijn toegedaan, zal dan die zogenaamde fictive vertegenwoordiging — waarvan de band tusschen haar en de kiezers zal zijn losgemaakt, zoodra de kieswet tot stand is gebracht, — zal die Kamer, naar het oordeel van den voorsteller van het amendement, bevoegd zijn om door te werken? Zal dan die winst van tijd maken dat gedurende dat voortwerken de band tusschen kiezers en gekozenen niet zou zijn verbroken? Voorzeker neen, en ik meen dus, dat de bepaling van het amendement, om deze Kamer te doen bijeenblijven tot den derden Maandag in September, nadat de kieswet zal zijn aangenomen, in lijnregten strijd is met het beginsel, waarop de voorsteller het geheele amendement heeft doen steunen.

De heer **Poortman**: Ik zal alleen spreken over en tegen het amendement, en vind daartoe aanleiding in hetgeen gezegd is door het geachte lid uit Gelderland, den heer van Dam van Isselt. In weerwil van de redenen, door hem ten voordeele van de aanneming van het amendement aangevoerd, zie ik in die aanneming de aanranding van een praerogatief van de Kroon.

Die geachte afgevaardigde heeft gezegd: we weten uit de geschiedenis van art. 79 der Grondwet, dat het regt tot ontbinding der Kamer aan den Koning slechts toekomt, wanneer er een strijd bestaat tusschen het Ministerie en de Kamer, die alleen door zoodanige ontbinding kan worden opgelost. Maar ik lees in dat artikel: »De Koning heeft het regt om de Kamers der Staten-Generaal, elk afzonderlijk, of beide te zamen, te ontbinden.» De bevoegdheid daarbij gegeven is dus onbepaald, zonder uitzondering. Dat regt behoort aan den Koning in ieder geval. Maar, heeft men gezegd, de Koning zal met ons medewerken tot vaststelling der bepaling, want wij maken niet alleen de wet; wij maken de wet met den Koning te zamen. Wanneer wij echter op dit oogenblik de wet aannemen, dan is de wet daarom nog niet aangenomen door den Koning. Indien dit amendement door

ons en de andere Kamer aangenomen wordt, is het dan zeker dat ook de Koning het zal goedkeuren? Dan zoude juist de Minister, zijn pligt doende, den Koning moeten adviseren, om eene wet aan te nemen, waarbij op de regten van de Kroon inbreuk wordt gemaakt. Een van beide zal waar zijn: of de Regering acht de ontbinding noodzakelijk, of zij vindt dat niet; oordeelt zij die noodzakelijk, dan bestaat er voor ons geene reden tot de aanneming van het amendement; oordeelt de Regering de ontbinding niet noodzakelijk, dan zullen wij handelen in strijd met de prerogativen van de Kroon; want dan zal het amendement de strekking hebben om toch, haars ondanks, die ontbinding te doen plaats hebben; we zullen daardoor tot de Regering zeggen: ontbindt ons of wij ontbinden ons zelve. Dit zijn mijne beschouwingen ten aanzien van art. 70 van de Grondwet, en wanneer ik niet overtuigd word van de ongegrondheid van mijne opvatting, zal ik derhalve tegen het amendement stemmen.

De heer **Wijnaendts**: Ik ben het gevoelen toegedaan, dat beide Kamers behooren te worden ontbonden; maar evenwel kan ik niet medewerken tot de aanneming van het amendement van den heer Groen van Prinsterer. Ik deel in het gevoelen van die leden die dat amendement hebben voorgesteld als strijdende met de bepalingen der Grondwet. Ik wensch geene praerogativen te schenden en hoe vijandig ik ben van de schending van de regten der Kroon, evenmin wensche ik die der kiezers aan te randen. De aanranding van de regten der kiezers bij niet-ontbinding van de Kamer heeft de afgevaardigde uit Delft aangevoerd als zullende hem leiden, om voor het amendement te stemmen, ik meen echter met bescheidenheid aan dien afgevaardigde te mogen vragen, of, wanneer men bij magte is, zelf de krenking van de regten der kiezers te voorkomen, door hen op nieuw eene keus te laten doen, het dan bestaanbaar is, een Koninklijk praerogatief, al ware het schijnbaar, te schenden, maar dat in waarheid zal worden geschonden, door eene bepaling omtrent die ontbinding in de wet op te nemen. — Men heeft gesproken van verwerping der wet ten gevolge van het aannemen van een amendement, op gisteren behandeld, maar ik voor mij geloof veel eer dat eene verwerping noodzakelijk zou kunnen zijn wanneer dit amendement mogt worden aangenomen. Ik heb toch de innige overtuiging dat de uitslag der stemming in gelijken zin zal zijn, hetzij men de indeeling door de Regering voorgesteld of die door den heer van Nispen van Sevenaer hadde aangenomen, en ik meen dus dat men de door twee sprekers aangegeven bedoeling in dat aangenomen amendement niet noodwendig behoeft te veronderstellen.

De heer **van Eck**: Ik zal niet veel woorden wisselen over het voorgedragen amendement, alleen wil ik daaromtrent zeggen dat ik niet deel in de gevoelens van den voorsteller ten aanzien van de souvereiniteit van het Huis van Oranje, maar dat ik van de andere zijde ook evenmin wil grijpen naar hetgeen aan de Kroon alleen toekomt. Het is daaraan dat het amendement zich schuldig maakt en daarom bestrijd ik het. Immers zoolang in art. 70 der Grondwet te lezen staat dat het regt tot ontbinding der Kamers aan den Koning toebehoort, mogen wij, naar mijne meening, er niet toe komen, om maatregelen te nemen, waardoor dat regt des Konings ook tot ons zou worden gebragt; daardoor toch zouden de regten der Kroon geschonden worden.

Ik wensch verder nog een woord te spreken over hetgeen zoo even is voorgevallen met den afgevaardigde uit Delft; ik weet niet of mij de toestemming zal worden gegeven, om over hetgeen in de vergadering van gisteren voorgevallen is te spreken.

De **Voorzitter** merkt op, dat, wanneer de heer van Eck wenscht het woord te voeren over het thans in behandeling zijnde amendement, hem daartoe de gelegenheid zal worden gegeven. Hij geeft voorts te kennen, dat de heer Wintgens tot de orde geroepen is, omdat deze van het onderwerp in beraadslaging afweek, en hij moet alzoo ook den vorigen spreker verzoeken, slechts te spreken over het amendement van den heer Groen van Prinsterer en niet over hetgeen gisteren is voorgevallen.

De heer **van Eck** vraagt daarop, of het billijk was, den heer Wintgens het woord te ontnemen, toen deze zijne redenen van afkeuring over het door den heer van Nispen voorgestelde en aangenomen amendement te kennen gaf, terwijl daarna aan den heer Wijnaendts, die meende die zaak niet uit een zoo ongunstig oëgpunt te moeten beschouwen, het woord is gelaten tot de

ontwikkeling van die meening? Daardoor is spreker in onzekerheid, op welk standpunt men zich thans bevindt, en of dat onderwerp nu al of niet aan de orde is gebragt.

De **Voorzitter** antwoordt daarop, dat hij het woord aan den heer van Eck heeft gegeven, om te spreken over het amendement, dat thans in behandeling is, en over niets anders; hij moet hem dus verzoeken tot de orde der beraadslaging terug te willen keeren, en niet te spreken over hetgeen reeds voorbij is.

De heer **van Eck** zegt daarop: Mijnheer de President! Ik zal dan alleen nog zeggen dat ik geloof dat de afgevaardigde uit Delft ten onrechte tot de orde is geroepen. Volgens het Reglement van Orde, heeft de President het regt, om een spreker tot de behandeling van het onderwerp terug te roepen, wanneer hij daarvan afwijkt, maar hij mag hem alleen tot de orde roepen, wanneer een lid zich beleedigende uitdrukkingen veroorlooft, of de orde stoort; doch dit heeft hier niet plaats gehad.

De **Voorzitter** zegt alsnu, dat de terugroeping tot de orde van den heer Wintgens alleen met de bedoeling heeft plaats gehad om dien spreker terug te roepen tot de behandeling van het onderwerp; dat daarenboven de heer van Eck daar dan tegen op had moeten komen, toen de terugroeping tot de orde plaats had; maar dat dit punt nu is beslist.

De heer **Schiffer** vraagt het woord.

De **Voorzitter** zegt het woord gaarne aan den spreker te zullen verleen. Hij verzoekt hem echter zich te bepalen bij het onderwerp in beraadslaging; het amendement van den heer Groen van Prinsterer, en dus niet te spreken over hetgeen gisteren is voorgevallen, maar alleen over het thans in behandeling zijnde punt.

De heer **Schiffer** zegt zich te zullen houden aan de orde der beraadslagingen, en binnen de grenzen door het Reglement van Orde voorgeschreven. Hetgeen hij thans zal zeggen, staat in betrekking tot het voorgedragen amendement.

Ik wensch (dus gaat hij voort) ter dezer gelegenheid met weinig woorden mijn gevoelen te doen kennen nopens de in behandeling zijnde voorgedragene wijziging.

Eene zoo spoedig mogelijke ontbinding dezer Kamer acht ik goed, acht ik noodzakelijk.

Ik zal mij echter niet uilaten over het door mij het best geachte oogenblik of de wijze waarop dit zou mogen behooren plaats te hebben; maar zal mij alleen bepalen tot hetgeen mij, boven en behalve dat door anderen deswege is aangevoerd, daartoe bijzonder aanleiding geeft.

Ik heb op den avond van den 14den Junij 1850, welke voor mij, en zekerlijk voor iederen man, — die prijs stelt op wezenlijke beginselen, onvergetelijk zal blijven, al ware het slechts alleen om de daarbij verkregene menschenkennis, *hooren spreken* van beginselen, van groote beginselen. Was het ernst, was het gemeend, of was het ijdel woordenspel? Waren het beginselen van beginselloosheid?

Ik heb den Minister van Binnenlandsche Zaken *hooren zeggen* dat hij naar zijne overtuiging, volgens zijne beginselen in den regel kiesdistricten van 90,000 had voorgedragen. Dat hij dit als goed en deehmatig beschouwde, dat hij daarvan slechts is afgegaan, voor zoover dit door plaatselijke omstandigheden verkieslijk of noodzakelijk scheen te zijn.

Hij heeft ook gezegd, dat hij gemeend had geene provinciale grenzen of plaatselijke belangen te moeten in het oog houden. . . .

De **Voorzitter** merkt hier den spreker op, dat hij begint te spreken over een reeds afgehandeld punt, over de verdeling der kiesdistricten. Hij meent alzoo hem te moeten verzoeken tot de orde der beraadslagingen te willen terugkeeren.

De heer **Schiffer** geeft te kennen, dat hetgeen hij zeggen wil, geheel en al in betrekking staat tot het onderwerp in beraadslaging.

De **Voorzitter** zegt daarop dat, wanneer dit blijken zal, hij den spreker in zijne rede niet storen zal.

De heer **Schiffer** vervolgt daarop.

En wat heeft de Minister gedaan? (zoo gaat de spreker voort)

Heeft hij niet, tot verwondering van ieder, die prijs stelt op degelijkheid, op regtschapenheid en opregtheid, op hetzelfde oogeblik, geheel en al in *strijd* met zijne woorden, of met de door hem op den voorgrond gestelde beginselen gehandeld? Heeft hij niet te kennen gegeven dat hij wel was (hoe kon het anders?) tegen de verandering in het voorstel van den heer van Nispen, omdat hij de dubbele kiesdistricten beter achtte dan enkele, en dat het voorstel van den heer van Nispen hem geen genoegzame voordeelen scheen aan te bieden, om van het voorstel van hem (Minister) af te gaan; maar dat hij, zoo men meenen mogt, dat die verandering verkieslijk was, zich daartegen niet zou verzetten, maar daarmede genoegen nemen?

Wat het voorstel van den afgevaardigde uit Heusden betrof zegt hij) daartegen verklaarde hij (de Minister) zich ten stelligste; en waarom? omdat een lid uit de provincie Noordbrabant zich daartegen had verklaard, en dat hij er overigens ook geene verbetering in zag. . . .

De **Voorzitter** geeft daarop te kennen, dat het nu duidelijk blijkt, dat de spreker in eene beschouwing treedt over de op gisteren behandelde amendementen. Hij moet hem verzoeken dit onderwerp thans te laten varen.

De heer **Schiffer** zegt daarop: dat, wanneer men hem de gelegenheid laat om uit te spreken, het alsdan blijken zal, dat het geen hij voornemens is te zeggen, wel de jelyk met het in behandeling zijnde onderwerp in betrekking staat.

De **Voorzitter** antwoordt: dat hij den spreker niet kan toestaan het woord te voeren over amendementen, waarover thans niet meer beraadslaagd wordt, en waarover reeds eene stemming heeft plaats gehad. Hij herinnert hem, dat nu over art. 119 en over het daarop door den heer Groen van Prinsterer voorgedragen amendement wordt gehandeld. Over dat onderwerp zal hij den spreker gaarne het woord verleen; mogt de spreker echter voortgaan zich te veroorloven daarvan af te wijken, dan zal hij, Voorzitter, in de verplichting zijn, de Kamer te raadplegen, om den spreker over het voorstel in behandeling het woord te ontnemen.

De heer **Schiffer** merkt op, dat, wanneer de Voorzitter hem zijne rede laat vervolgen, deze zal zien dat zijne beschouwingen geheel en al op het in behandeling zijnde punt toepasselijk zijn.

De **Voorzitter** verklaart nogmaals, den spreker niet te mogen vergunnen over iets anders dan over art. 119 en het amendement van den heer Groen van Prinsterer, te handelen.

De heer **Schiffer** verklaart daarop van het woord af te zien.

De heer **Donker Curtius**. [Deze redevoering zal nader medegedeeld worden.]

De heer **Minister van Binnenlandsche Zaken**: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen door onderscheidene leden gezegd is over den inhoud van het voorgestelde amendement, zal ik daarover geen woord behoeven te spreken. Maar men heeft gevraagd, waarom het Gouvernement heeft gezwegen ten aanzien van het al dan niet ontbinden der Kamer na de aanneming der kieswet; welk punt in het verslag opzettelijk in overweging is gebracht. Men heeft mij in den loop van deze beraadslagingen het zwijgen verweten, niet alleen op dit punt, maar ook op andere punten waaromtrent men goedvond vragen te doen.

Er kunnen, Mijne Heeren, tweederlei redenen zijn waarom een Minister niet antwoordt.

Vooreerst kan het gebeuren, dat een te beantwoorden punt hem ontgaat. Hij kan niet telkens antwoorden aan het eind der rede van iederen spreker. Maar in de tweede plaats behoeft hij, geloof ik, niet te antwoorden, wanneer eenig lid dezer Vergadering, bij gelegenheid van de discussie, hem meent te moeten interpellieren over iets, dat tot de in behandeling zijnde zaak of in geene of in zeer verwijderde betrekking staat. Hij kan niet worden verplicht, een lid in elke afwijking van de orde en van den regelmatigigen loop van de beraadslaging te volgen.

Ik meen, dat de orde der beraadslagingen inzonderheid door den Minister dient te worden in acht genomen, en dat hij slechts daar heeft te antwoorden, waar dat tot de beslissing der in behandeling zijnde zaak kan afdoen. En waarom heb ik nu gezwegen op hetgeen in het verslag is gezegd ten aanzien van de vraag om-

trent het al of niet ontbinden der Kamer na de aanneming der kieswet? Ik geloof voorop te mogen stellen, dat het regt bij art. 70 aan den Koning toegekend, is verleend, om daarvan in buitengewone omstandigheden naar goedvinden gebruik te maken, want voor gewone omstandigheden is door andere bepalingen in de Grondwet zorg gedragen. Ik geloof dat alzoo aan de Kroon de vrijheid moet worden gelaten, te oordeelen of er buitengewone omstandigheden bestaan, waarin zij van dat regt gebruik kan maken. Ware nu op de omtrent dit punt in het verslag gedane vraag eenig antwoord gegeven, dan zou het den schijn hebben gehad als of de Regering over de uitoefening van het bedoelde, aan de Kroon behorende regt met de Kamer in overleg wilde treden. Aan geen lid dezer Kamer, aan niemand betwist ik het regt, om, wanneer van de bevoegdheid tot ontbinding door den Koning gebruik is gemaakt, dit tot een onderwerp van beraadslagingen in deze Kamer te maken. Maar het is niet dit, wat thans in aanmerking komt. Het geldt nu de vraag, of het bewuste regt door de Kroon uitgeoefend zal worden in de tegenwoordige omstandigheden. Ik vraag, of het met de vrijheid, welke volgens art. 70 der Grondwet aan den Koning toekomt, strooken zou, indien de Regering met de Kamer overleide of de Kroon thans, in dit bijzonder geval, haar regt behoort te gebruiken. In de tweede plaats moet ik opmerken, dat art. 119 in het ontwerp is opgenomen, ten einde de volkomen vrijheid van de Kroon tot ontbinding der Kamer geheel in wezen te laten. Ware dit artikel niet in het ontwerp gebracht, dan moest de Kamer ontbonden zijn geworden. Dit regtvaardigt, meen ik, de opening van het artikel in het ontwerp. Blijkens het verslag en deze discussien hebben onderscheidene leden zich geroepen gevoeld, ten aanzien van de ontbinding der Kamers aan de Kroon een advies te geven. Ik kan verzekeren, dat de bij deze gelegenheid ontwikkelde redenen, zonder twijfel, door de Kroon in overweging zullen genomen worden, wanneer de vraag, of eene ontbinding noodig zij, in behandeling zal komen. Ten slotte heb ik nog een enkel woord te zeggen ten aanzien van hetgeen door den afgevaardigde uit Delft is te kennen gegeven, en door den Voorzitter is aangemerkt als niet tot de orde der beraadslagingen behorende. Die afgevaardigde heeft; gelijk uit zijne woorden blijkt, niet juist opgevat of zich niet juist herinnerd hetgeen ik gisteren avond gezegd heb. Hij heeft aangemerkt, dat ik eene zekere, ten aanzien van eene provincie voorgestelde verdeling had afgekeurd, en eene andere ten aanzien van eene andere provincie voorgedragene verdeling met eene aan goedkeuring grenzende toegevendheid had bestreden. Ik moet herinneren aan hetgeen ik in dat opzigt heb te kennen gegeven. Ik heb verklaard dat ik van de eene verdeling over het algemeen niets anders kon zeggen, dan van de andere. Maar ik heb tevens gezegd, dat de geschiedenis van het eene amendement veel van die van het andere verschilde. Uit de discussie was mij, namelijk, gebleken dat het eene amendement tegenspraak, het andere voorspraak had ondervonden.

Ik heb het bezwaar, dat ik in de aanneming dezer amendementen zag, niet verborgen, het nadeel, dat er uit zou kunnen voortvloeijen, niet verzwegen. De door mij voorgestelde verdeling was op het advies van zaakkundigen ontworpen. Er bestond dus voor mij geene reden, gelijk ik heb te kennen gegeven, om van het oorspronkelijke voorstel af te wijken.

De zitting wordt daarop voor een half-uur geschorst.

Bij de heropening worden de beraadslagingen over art. 119 en het daarop voorgestelde amendement voortgezet.

De heer **Groen van Prinsterer** geeft te kennen dat in zijn amendement nog de volgende wijziging is gebracht, namelijk dat daarin moet worden gevoegd het jaartal 1850. Hij gaat aldus voort:

Ik zal te gemoet komen aan den wensch van eenige leden, door mijn amendement dus te lezen: »De aftreding van de leden der tegenwoordige beide Kamers heeft plaats op den 3den Maandag in September 1850." *Quod abundat non nocet.*

Er is bijna niemand aan wien ik met meer schroom replicen dan aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, maar heden is mij, daar hij van het amendement niet gesproken heeft, de repliek al te gemakkelijk gemaakt. De vragen die ik deed, zullen vermoedelijk tot de categorie behooren van degene niet die den Minister ontgaan zijn, maar die hem toeschonen buiten de orde van den dag. Anderen zullen met mij hieromtrent van den Minister verschillen; doch, hoe dit zij, het neemt den eigenlijken grond niet weg van het beklag. De klacht gold minder het weigeren van antwoord en inlichting, maar het zwijgen als of er geen antwoord en inlichting gevraagd was. En nu kom ik tot het amendement zelf. Ik mag niet ontkennen dat ik het als zeer gewichtig en, ook na de gehouden discussie, als allezins aanmerkelijk beschouw. Men wijst mij op art. 6 der additionnele

artikelen der Grondwet. Het zal niet ongepast zijn te herinneren wat dezer dagen alhier gezegd is:

„Wij moeten, geloof ik, niet vergeten, dat de Grondwet in bewogen tijden en met zekere overhaasting gemaakt is, dat hare ontwerpers in vele gevallen de geheele *portée* hunner bedoeling niet hebben ingezien. En wanneer het nu naderhand blijkt dat die bedoeling verkeerd was, dat zij tot ongerijpde resultaten leidt; wanneer het tevens blijkt, dat ze zoo onduidelijk is uitgedrukt dat men, zonder de letter noch den geest der Grondwet te schenden, daarvan kan afwijken, dan zie ik voor mij hierin eene zeer gelukkige omstandigheid, en behooren wij, mijns inziens, gretig de gelegenheid aan te grijpen om een beteren weg in te slaan.”

„Nu ga ik zoo ver niet. Ik verzet mij tegen eene te letterlike opvatting, waardoor de zin der wet en de bedoeling van den wetgever zou worden miskend. Toen de Grondwet gemaakt werd, was het de tijd der illusien, niet slechts, maar ook der zuiverheid van liberale begrippen. Als men toen gevraagd had: zullen wij nog langer van een homogeen ministerie, gelijk het sedert jaren begeerd werd, verstoken kunnen zijn? Die twijfel zou onverklaarbaar zijn geweest. Als men gevraagd had, zoo de kieswet groote veranderingen maakt, zal dan de helft der Kamer blijven volgens het voorloopig kiesreglement? Verbazing en verontwaardiging zou zich geopenbaard hebben over de onderstelling eener zoo verre gaande afwijking van hetgeen de liberale theorie voorschrijft. Neen, men was overtuigd dat, de kieswet in 1849 tot stand gekomen, en de Kamer vernieuwd zijnde, de bepaling van art. 6 in 1850 behoorlijk zou kunnen worden ten uitvoer gelegd. Een geacht medelid uit Friesland heeft mij in eene zonderlinge positie geplaatst, als of ik beweerd had dat wij, omdat art. 5 niet nageleefd is, ons nu ook aan art. 6 moesten onttrekken, als of het reeds verrigte kwaad eene aanmoediging moest zijn om nog meer kwaad te verrigten. Hij zou zich met dit argument minder vrolijk hebben gemaakt, zoo hij zich had herinnerd dat ik van art. 6 gesproken heb als van een *corollarium* van art. 5, zoodat om het verband der artikelen, de ten-uitvoer-legging van art. 6 door de niet-ten-uitvoer-legging van art. 5 onmogelijk wordt.

Nu kom ik tot hetgeen men over de *ontbinding* gezegd heeft. Ik heb twee fouten begaan. Ik had het amendement vroeger moeten indienen, vooral bij de ervaring dat ik deze wijziging zelf, hoe meer ik er over nagedacht heb, des te hooger heb gewaardeerd. Voorts heb ik zeer onvoorzigtig (altijd met het oog op dat ongelukkige art. 198 der Grondwet) te veel van ontbinding gesproken, en ik sommige leden daardoor op de gedachte gebragt, dat door mij in het amendement eene ontbinding voorgesteld of althans bedoeld wierd.

Ik ben het eens met den Minister, dat de Kroon in de uitoefening van haar praerogatief vrij behoort te zijn. Gelijk het geachte lid uit Almelo zou ik, als de eerbiediging van dit recht twijfelachtig was, aan de zijde der Kroon staan. Maar, zegt men, het amendement is eene *geheime ontbinding*. Ik acht dat er groot onderscheid bestaat, in uitkomst zoowel als in strekking en beginsel. Volgens het amendement worden de leden onderworpen aan herkiezing; maar de Kamers worden *niet* onthouden: *qui bene distinguit, bene docet*: zij blijven bijeen, en de inderdaad groote bezwaren vallen weg die van de ontbinding der Kamer onafscheidelijk zijn.

Het is een eenvoudige *overgangs-maatregel* in overeenstemming met de twee andere takken van de wetgevende magt, die aan het Koninklijk praerogatief niets hoegenaamd ontnemt. Men heeft van *dwang* gesproken; maar, zoo de Tweede Kamer dwingt, wanneer de Eerste Kamer kan verwerpen en de Koning zijne sanctie weigeren kan, dan spreke men voortaan van *dwang* bij ieder amendement. Nog een argument is er van een geacht medelid, dien ik gaarne altijd tot bondgenoot zou hebben, en in wien ik dikwerf, naar het schijnt, eene wederpartij heb. Het geachte lid uit Kampen heeft het bezwaar omtrent de *gedeguseerde ontbinding* slechts in 't voorbijgaan vermeld. Doch bij hem weegt vooral, dat de Grondwet niet toelaat eene *geheele* aftreding van de Kamer; zij wil altijd afireding van *de helft*. Maar nu moet ik toch vragen, indien dit voor den gewonen en regelmatigen gang der zaken aldus bepaald is, zal er in een exceptioneel geval, bij een transitoren maatregel, waar de nieuwe organieke wetten ingevoerd worden, in gemeen overleg met de Eerste Kamer en met den Koning, geen artikel omtrent algemeene onderwerping aan eene herkeuze in de wet mogen worden gebragt? Ook *ex analogia juris*; want de *geheele* Kamer wordt getroffen, ook wanneer men de Kamer ontbindt. Het geachte lid heeft van het amendement gezegd dat daardoor, zonder een enkel der bezwaren van de ontbinding, het doel der ontbinding zou bereikt worden. Ik ken geene krachtiger apologie. Doch ons geacht medelid zou evenwel, onder afwachting der finale beslissing van het Gouvernement, in de mogelijkheid der ontbinding berusten. Die politiek heeft eene gevaarlijke strekking, vooral wanneer men zelf slechts de mogelijkheid inziet van datgene waarvan men de noodzakelijkheid erkent. En nu heeft het geachte lid met na-

druk en met warmte die noodzakelijkheid aangetoond. Er moet geen fictive vertegenwoordiging zijn, het recht der kiezers moet niet worden miskend. Het geacht medelid verlangt eene ontbinding; zoo zij voorgekomen kan worden, ik niet. De nadelen der ontbinding te vermijden is het oogmerk van het amendement.

Ten besluite eene aanmerking nog. Er is hier eene zonderlinge wisseling van positie. Men heeft mij steeds eenigen ijver en volharding toegeschreven in het verdedigen der regten van de Kroon: thans misken ik, naar men beweert, het Koninklijk prerogatief. Doch, terwijl ik die blaam verre van mij afwerp, moet ik opmerken dat ik thans, bij het systema dat men nu eenmaal doorgetreven heeft, opkom voor die zuiverheid van representatie, vroeger zoo diepbaar aan de voorstanders der vrijzinnige begrippen. Het schijnt bijkans dat ik erfgenaam word, wel niet van hunne beginsels, maar toch van de steradiën waarmede zij zich jaren aciteeren hebben getooid. Ik wensch dat het Ministerie en de Kamer zich mogen verstaan om ons te behoeden tegen het zamenkomen eener kamer zoo als verscheidene leden haar in onze discussien hebben geschetst. Ik wensch dat men bij de stemming in het oog houde, het amendement is *geen ontbinding*, het is *beter dan eene ontbinding*.

De heer **Duijmaer van Twist**: Ik vraag eenvoudig het woord om te rectificeren een feit door ons geacht medelid uit Harderwijk in zijne rede opgenomen. Die geachte spreker heeft gezegd, dat ik zou hebben verklaard te berusten in de ontbinding of niet-ontbinding. Ik meende juist het tegenovergestelde te hebben gezegd. Ik heb beweerd dat elk Koninklijk prerogatief, elk recht dat aan de Kroon is gegeven bij het 6de hoofdstuk van de Grondwet, niet anders werd uitgeoefend dan onder garantie van de ministeriele verantwoordelijkheid, die in het 1ste artikel dier afdeling op den voorgrond staat. Ik heb dus niet gesproken bij die gelegenheid van berusten in de ontbinding of niet-ontbinding, ik heb niet gesproken van goedkeuren hetgeen de Minister doet of niet. Hetzij de ontbinding hebbe plaats gehad of niet, de Minister zal deswege later ter verantwoording kunnen worden geroepen. Ik heb niet anders van *berusten* gesproken dan bij gelegenheid dat ik heb gezegd, dat ik, wanneer de Regering mogt verklaren dat zij zich op dit oogenblik nog niet kon uitlaten over den raad dien zij aan den Koning omtrent de ontbinding zou geven, ik in dit antwoord op dit oogenblik zou berusten. Ziedaar alleen wat ik gemeend heb te moeten doen uitkomen.

De heer **Groen van Prinsterer**: Juist dat heb ik gemeend te moeten opnemen. De afgevaardigde uit Kampen heeft gezegd dat hij kon berusten daarin, dat door het Gouvernement nog geen definitief besluit genomen was; maar indien dat nog niet genomen is, dan blijft de mogelijkheid bestaan dat de ontbinding niet plaats zal hebben. Hiertegen is het amendement gerigt.

De heer **Schiffer** vraagt het woord.

De **Voorzitter** merkt op, dat daar de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft goedgevonden een onderwerp te behandelen dat niet aan de orde is, hij den spreker toestaat thans ook over dat onderwerp het woord te voeren; hij zegt dat dit enkel het gevolg is van de handelwijze welke de Minister gemeend heeft te moeten in acht nemen.

De heer **Schiffer** zegt daarop zijne rede op te vatten, dàar waar hij die zoo straks heeft moeten afbreken:

Wat aangaat de redenering van het lid uit Noordbrabant tegen de door mij voorgestelde wijziging gerigt, heb ik het niet noodig geacht te antwoorden, omdat daaruit niets anders bleek of was af te leiden dan dit zeer kleine plaatselijke en zeer kleine belangen slechts daartoe aanleiding konden hebben gegeven; en te meer omdat ik niet kon vermoeden dat de Minister vooral aan zoodanige plaatselijke wenschen of verlangen eenig gehoor zou geven; ook van mijne zijde zou dit immers in de bestaande omstandigheden geen indruk hoegenaamd gemaakt hebben? Had ik het echter kunnen vermoeden, dan ware er welligt iemand te vinden geweest welke ook buiten mij voor mijn voorstel en tegen dat van den heer van Nispen had gesproken.

Ik zeg welligt, maar meen onmogelijk, want wie zou dit uit Noordbrabant gedaan hebben? De ministeriëlen bij uitnemendheid vinden hulp en ondersteuning, wanneer en zoodanig als een hunner dat verlangt; anderen vinden dat *niet*, en bovenal ontbreekt mij dit in mijnen geheel exceptionnelen, geïsoleerden, onaangenaamen en moeilijken toestand.

De gezegden (wenken?) van den Minister van Binnenlandsche Zaken werden goed, — zoo als het gewenscht, of bij voorafgaand overleg was besproken, verstaan, — begrepen. Door de ministerieel-n quand même? och neen, die bestaan er immers niet? Geloof toch niet dat er duisternis en licht, dat er nacht en dag zij; och neen; men zal u zeggen, gij vergist u, wat gij duisternis noemt, is licht, — wat gij nacht noemt, is dag; uwe oogen bedriegen u, geloof ons toch.

Een en ander werd goed begrepen en . . . had . . . (hoe is het mogelijk?) . . . de gewenschte gevolgen. Het grootste gedeelte der leden van de Kamer dacht . . . en handelde . . . als de Minister consequent? . . . Consequent in *inconsequentie*? Naar beginselen van beginselloosheid? — Ik wil die vragen thans niet beantwoorden, — eene bedaarde overweging en juiste beoordeeling zal later deswege vonnis vellen.

Ten gevolge van het gedrag des Ministers hebben — niet de ministerieel-n quand même, — want wij weten het immers deze bestaan niet, — maar in ieder geval de meerderheid goedgekeurd het amendement van Nispen, en nagenoeg met unanime stemmen verworpen, afgekeurd de wijziging van den afgevaardigde uit Heusden.

Hoe is het mogelijk door mannen, welke willen geacht worden naar beginselen te handelen? Vooral, hoe is het mogelijk door mannen, welke zeggen de gevoelens van den Minister te beamen, deze goed en voortreffelijk te achten? Het amendement van Nispen was volkomen in strijd met die beginselen, en het amendement Schiffer geheel daarmee overeenkomstig.

Hij die het kan, die den moed heeft, losse dit raadsel op! Ik voor mij meen wel het te kunnen, maar meen tevens dat het tegenwoordig oogenblik daartoe minder geëigend, minder gepast is.

Ik zal hier dus alleen nog bijvoegen dat ik niet geloof aan een fijn gesponnen bedriegelijk weefsel, — aan een sluw spel, — niet aan eene ministerieel-n partij quand même, — niet aan list aan de eene, en bedrogenen aan de andere zijde; — maar aan belangeloosheid en onpartijdigheid, aan edele, verhevene, grootmoedige inzichten en gevoelens!

Het is om deze redenen, benevens die door andere sprekers aangevoerd, dat ik het te meer noodzakelijk acht, dat, zoo als ik reeds in den aanvang gezegd heb, dat **DEZE Kamer** zoo spoedig mogelijk worde ontbonden; en dat ik verklaar genegen te zijn daartoe mede te werken; en ik zal dienvolgens mijne stem voor het onderwerpelijk amendement uitbrengen.

De heer **Minister van Binnenlandsche Zaken**: Ik zal met geen enkel woord antwoorden op de rede, welke zoo even door den vorigen spreker is uitgesproken. Maar ik moet iets in het midden brengen omtrent hetgeen door den Voorzitter is aangemerkt. In mijne vorige rede heb ik de vrijheid genomen, een gezegde door mij in de zitting van gisteren gebezigd, en door een der sprekers van heden verkeerdelijk opgevat, nader toe te lichten. Ik heb dus iets gedaan, wat mij met het volste regt toekwam. Toelichting van een persoonlijk feit kan, naar mij voorkomt, noch aan een minister, noch aan een lid worden geweigerd. Wanneer men de woorden die men gesproken heeft, wenscht te herstellen, dan heeft hij, die ze gesproken heeft, het regt daarvoor het woord te vragen. Van die vrijheid heb ik gebruik gemaakt. Die vrijheid meen ik mij te mogen voorbehouden voor het vervolg, en het is alleen uit dien hoofde, dat ik met betrekking tot het gezegde van den afgevaardigde uit Delft het woord heb gevraagd.

Daar niemand meer het woord verlangt worden de beraadslagingen gesloten verklaard.

Het amendement van den heer Groen van Prinsterer wordt daarop aan eene stemming onderworpen en met 13 tegen 52 stemmen verworpen.

Voor hebben gestemd de heeren: Wintgens, van Naamen, van Doorn, Schiffer, van Walchren, Groen van Prinsterer, de Monchy, Lotsy, van Dam van Isselt, Slicher van Domburg, Boxman, Costerus en van Randwijck,

Bij deze stemming was de heer Schooneveld niet tegenwoordig.

Art. 119 gelijk het door de Regering is voorgesteld wordt daarop zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De beraadslagingen worden geopend over artikel 120.

De heer **Minister van Binnenlandsche Zaken**: Ik heb ontdekt dat dit artikel niet zeer nauwkeurig zou zijn,

zoo er niet eene kleine wijziging in gebragt werd, ten gevolge van het amendement op art. 1 door de Kamer aangenomen. In art. 120 staat: »de eerste opmaking der in art. 6 bedoelde lijsten van kiezers geschiedt in de eerste helft der maand Julij.» De lijsten nu, in art. 6 bedoeld, bevatten de kiezers voor de leden der Tweede Kamer, der Provinciale Staten en van den gemeenteraad. Maar de lijsten van kiezers voor den gemeenteraad kunnen thans niet worden opgemaakt, daar de opmaking daarvan afhankelijk is van den nu bij de gemeentewet te bepalen census. Blijf dus dit artikel, zoo als het is, dan stond er iets in, wat niet uitgevoerd kan worden. Om alzoo naauwkeurig te zijn zou de 1ste alinea van dit artikel aldus moeten luiden: »de eerste opmaking der in art. 6 bedoelde lijsten van »kiezers voor de Tweede Kamer en voor de Provinciale »Staten» enz. Ik stel dus dit artikel met deze noodzakelijke wijziging voor.

Het aldus gewijzigde wets-ontwerp wordt daarop zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artikelen 121 tot en met 124 worden achtereenvolgens zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Alsnu worden, krachtens het door de Vergadering genomen besluit, de beraadslagingen over art. 1 en de daarbij behoorende tabel heropend.

De heer **van Rijckevorsel**: Ik heb tegen dit artikel geen overwegend bezwaar; ik zal mijne stem er aan geven. Eer echter de discussien over dit belangrijk wets-ontwerp eindigen, gevoel ik behoefte om kortelijk kenbaar te maken, waarom ik tegen deze wet genoodzaakt zijn zal mijne stem uit te brengen. Ik beschouw door de aanneming van het 2de artikel, gelijk het door de Regering is voorgesteld, de Grondwet geschon- den, die voorschrijft, dat de census moet worden betaald. *Aanslag* is nog geene *betaling* en zal ook niet altijd door betaling worden gevolgd; integendeel, hier is misbruik, opzettelijk misbruik, niet alleen denkbaar, maar zeer te vreezen.

De **Voorzitter** doet den geachten spreker opmerken, dat de beraadslagingen over art. 2 dezer wet gesloten zijn, en verzoekt hem zich te bepalen tot het punt in discussie.

De heer **van Rijckevorsel** merkt daarop aan, dat hij zijn doel heeft bereikt, daar hij verklaard heeft waarom hij tegen de wet zal stemmen.

Daar niemand meer het woord verlangt worden de beraadslagingen gesloten verklaard en het artikel zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het wets-ontwerp wordt daarop aan eene hoofdelijke stemming onderworpen en daarbij met 46 tegen 19 stemmen aangenomen.

Tegen hebben gestemd de heeren: Verweij Mejan, Wintgens, van Naamen, van Doorn, Schiffer, de Lom de Berg, Groen van Prinsterer, Lotsy, van Dam van Isselt, Luijben, Mutsaers, Boxman, van Randwijck, Boreel van Hogelanden, Donker Curtius, van Hall, van Rijckevorsel, Borret en de Voorzitter.

Bij deze stemming was de heer Westerhoff niet tegenwoordig.

De Vergadering gaat alsnu over tot het trekken der afdeelingen voor de maanden Junij en Julij, na afloop waarvan de leden zich naar hunne afdeelingen begeven tot het benoemen van voorzitters, tweede voorzitters, en leden van de Commissie voor de Verzoekschriften.

Na eenige oogenblikken keeren de leden in de vergaderzaal terug en maakt de Voorzitter bekend dat door de afdeelingen benoemd zijn:

tot hare voorzitters de heeren: van Dam van Isselt, Donker Curtius, Boreel van Hogelanden, Dullert en Schooneveld;

tot hare tweede voorzitters de heeren: Wichers, Mutsaers; Duijmaer van Twist, Storm van 's Gravesande en Heemskerk; en

tot leden van de Commissie voor de Verzoekschriften de hee-

ZITTING VAN DEN 15^{DEN} JUNIJ.

Bladz. 12.

ren: Schiffer, de Lom de Berg, Leclercq, Bachiene en van Hasselt.

De **Voorzitter** stelt alsnu voor, de beraadslagingen over het ontwerp van provinciale wet te doen plaats hebben op Maandag aanstaande, des morgens ten elf ure.

De heer **Verweij Mejan** vraagt daarop het woord en zegt: Wij hebben de antwoorden der Regering, betrekkelijk het ontwerp van provinciale wet met menigvuldige veranderingen en ook verbeteringen, die daarin gekomen zijn, eeregisteren ontvangen, en die onder de drukke deliberaties welke zoo even eerst zijn afgevoerd, niet goed kunnen nagaan. Ik zou dus in bedenking geven om de beraadslagingen over het ontwerp van provinciale wet aan de orde te stellen op aanstaanden Dingsdag, in stede van op Maandag.

De heer **de Man**: Ik moet verklaren dat als ik wel onderdrukt ben, aanstaanden Maandag onderscheidene rapporten zullen worden uitgebracht, die nog al aanleiding tot discussien kunnen geven, en dat daarmede de dag zoude kunnen worden doorgelaten. Ik appuyeer daarom het voorstel van den geachten spreker uit Leyderdorp (den heer Verweij Mejan), om de beraadslagingen over het ontwerp van provinciale wet te bepalen op aanstaanden Dingsdag, omdat de leden niet in staat zijn geweest, althans ik niet, de daartoe betrekkelijke stukken behoorlijk na te zien.

Daar alzoo verschil van gevoelen bestaat, onderwerpt de **Voorzitter** zijn voorstel aan eene hoofdelijke stemming, met dien verstande, dat zij, die zich daartegen verklaren, geacht worden de discussie over het ontwerp van provinciale wet op Dingsdag aanstaande, des morgens ten elf ure, te willen doen plaats hebben.

Met 27 tegen 31 stemmen wordt dit voorstel verworpen, en alzoo door de Vergadering in laatstgemelden zin beslist.

Vòòr hebben gestemd de heeren: van Hoëvell, Wichers, Dirks, van Voorst, Leclercq, Duijmaer van Twist, de Lom de Berg, ter Bruggen Hugenholtz, Poortman, Luijben, Wijnaendts, Bachiene, Hengst, Fokker, Dullert, Costerus, van der Linden, Jespers, Storm van 's Gravesande, van Heemstra, van Heiden Reinestein, de Fremery, van der Heijde, de Villers de Pité, van Zuijlen van Nyevelt, Meeussen en de Voorzitter.

Bij deze stemming waren de heeren Wintgens, van Walchren, de Moraaz, Dommer van Poldersveldt, Mutsaers, Boxman, Westerhoff en L. D. Storm niet tegenwoordig.

Daarna wordt de vergadering gesloten.
